

UNIVERSITEIT GENT

FACULTEIT POLITIEKE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN

**De ideale man, een zoektocht naar mannelijkheid in postrevolutionair Tunesië.
Exploratief onderzoek naar genderconstructies in Tunis.**

Wetenschappelijke verhandeling

24.795 woorden

Marie Verstraeten

MASTERPROEF MANAMA CONFLICT EN ONTWIKKELING

PROMOTOR: PROF. DR. SAMI ZEMNI

ACADEMIEJAAR 2015-2016

Abstract

Dit exploratief onderzoek heeft als hoofddoel informatie te verzamelen over de hedendaagse genderrelaties in Tunesië. Wat zijn de heersende man-vrouwverhoudingen vandaag en waarin kennen zij hun oorsprong? Om een antwoord te kunnen formuleren op deze vragen, wordt er een specifiek begrippenkader aangewend. Ten eerste wordt gender hier benaderd als een sociaal construct. Op basis van wetenschappelijke literatuur worden die kwalitatieve data tegenover verschillende theorieën in verband met gender en *masculinity* geplaatst. Dit gebeurt vanuit het mannelijke perspectief. Er wordt onderzocht hoe mannen aan de basis liggen van de mannelijkheids- én vrouwelijkheidsidealen. Het is niet zo dat er sinds de Tunesische Revolutie van Vrijheid en Waardigheid in 2011 uit het niets een volledig nieuwe nationale identiteit werd opgebouwd. Er zijn wel degelijk nieuwe elementen die hun weerslag hebben gevonden in de nieuwe democratische structuur en de vernieuwde grondwet. Maar de politiek wordt nog steeds beheerst door de oude garde die de jonge Tunesische bevolking en haar belangen niet vertegenwoordigt. Het opmerkelijkste verschil met vroeger is dat de huidige regering via democratische verkiezingen aan de macht is gekomen. Op het gebied van genderconstructies vormen de oude basiselementen nog steeds de grondslag van de sociale realiteit. De manier waarop mannelijkheid en vrouwelijkheid worden ingevuld in Tunesië is nog altijd gebaseerd op culturele tradities en religie. Het gezin is de hoeksteen van de maatschappij en het gezinshoofd is een sterke vrije man die trouw is aan zichzelf, aan zijn vrouw en aan zijn vaderland. De invloed van Habib Bourguiba, zijn *Code du Statut Personnel* en zijn open blik naar het Westen hebben een grote rol gespeeld voor de Tunesische situatie vandaag. De manier waarop genderrollen binnen de Tunesische samenleving zijn opgebouwd, kan worden gezien als een evenwichtige mix tussen de Arabisch islamitische identiteit, de *Tunisianité* van Bourguiba en het moderne revolutionaire verleden.

But it is a measure of hegemony that such men feel that they should struggle to attain these goals, and that to the extent that they fall short of them they do not count in their own eyes as 'men'. (Tosh, 2004)

The problem with gender is that it prescribes how we should be rather than recognizing how we are. Imagine how much happier we would be, how much freer to be our true individual selves if we didn't have the weight of gender expectations. (Adichie, 2014)

Voorwoord

Mijn inschrijving voor de Master na Master Conflict en Ontwikkeling was het resultaat van een heroriëntering in oktober 2014. Na één lesweek in de master Gender en Diversiteit kwam deze nieuwe interuniversitaire richting op mij over als een voorzetting van de afgeschafte Vrouwenstudies. Ik was er toen al van overtuigd dat gender meer inhoudt dan een feministische kijk op de werkelijkheid. Daarom zocht ik naar een andere mogelijkheid om mijn studies verder te zetten na het behalen van een Masterdiploma Geschiedenis. Zo kwam mijn laatste academiejaar aan de Universiteit Gent in het teken te staan van concrete problemen rond conflict en ontwikkeling in de Derde Wereld en daarbuiten. Het wetenschappelijk en interdisciplinair analyseren en het meewerken aan praktische oplossingen heeft mij voorbereid op een mogelijke toekomst binnen nationale of internationale organisaties. Bovendien heb ik hier de kans gekregen om mijn interesse in de genderproblematiek verder uit te diepen. Daarom gaat mijn dank eerst en vooral uit naar prof. dr. Sami Zemni voor de kans die hij mij heeft geboden en voor de begeleiding doorheen mijn onderzoek. Met de juiste tips wist hij mijn veldwerk in goede banen te leiden en mij telkens opnieuw te motiveren. Ook Loes Debuysere, onderzoeker van de *Middle East and North Africa Research Group* was met haar met aanstekelijk enthousiasme een onmisbare steun zowel in het zonnige Tunis als in het regenachtige Gent. Het onderzoek van beide academici is voor mij steeds een bron van inspiratie geweest. Bedankt voor de begeleiding en de onmisbare feedbacksessies. De lijst van alle mensen die me hebben geholpen bij deze scriptie is eindeloos. Bewust of onbewust hebben tal van mensen in België en in Tunesië hun steentje bijgedragen. Dit werkstuk is het resultaat van hun medewerking en behulpzaamheid. Ik dank de tientallen Tunesiërs die ik tijdens deze boeiende veldwerkreis mocht ontmoeten. Zij hebben hun wantrouwen tegenover een vreemdeling opzijgeschoven en hebben tijd gemaakt voor een leuke babbel of een levendige discussie. In het bijzonder dank ik Dalia, mijn steun en toeverlaat tijdens de hoogtes en laagtes van mijn onderzoek in Tunis, voor haar grenzeloze behulpzaamheid. Tenslotte wil ik iedereen bedanken die mij het laatste anderhalf jaar heeft gesteund. Mijn mama voor het urenlange nalezen van mijn teksten. Mijn beide ouders omdat ze mij het vertrouwen hebben geven om dit soort uitdagingen aan te gaan en ook de halsstarrigheid om ze, ondanks tegenslagen, tot een goed einde te brengen. Ik ben blij dat jullie mij de kans gaven om een tweede master te volgen. Mijn mede-thesischrijfsters en vriendinnen Felicie en Nawal, mijn onmisbare vriendengroep van Chiro Sonneveld en mijn vriend Tom om mij dag na dag opnieuw aan het lachen te brengen. Bedankt!

Inhoud

1. Inleiding	1
2. Context	3
2.1 Afbakening van het onderzoek.....	3
2.2 Relevantie van het onderzoek	6
2.3 Historische context.....	7
2.3.1 Arabité et islamité, ou cosmopolitisme méditerranéen (Abbassi, 2005; 2009)	8
2.3.2 Al-Sha‘b yurīd ‘isqāṭ al-nizām/ <i>The people want to topple the regime</i>	10
3. Theoretisch denkkader	14
3.1 Gender	14
3.2 Hegemonic masculinity.....	15
3.3 Hypermasculinity	20
4. Bronnenbespreking en methodologie.....	24
5. Genderrollen anno 2015, bespreking van constructies van mannelijkheid en vrouwelijkheid in Tunesië op basis van kwalitatieve data.....	33
5.1 <i>Tunis labess?</i>	33
5.2 <i>C'est impossible</i>	38
5.3 [Les femmes doivent] <i>Accepter de rester à la maison pour s'occuper de la famille</i>	41
5.4 <i>Eh eh gazelle!</i> en andere lokroepen.....	48
5.5 Wat ‘het Westen’ hoort en ziet.....	56
6. Discussie en conclusie.....	59
7. Bibliografie.....	62
8. Bijlage	65

1. Inleiding

When does one become a man? Deze vraag stelt het hoofdpersonage Noura zich in de film *Halfaouine: Boy of the Terraces* van Férid Boughedir uit 1990. Deze *coming of age*-film brengt man-vrouwrelaties in Tunesië in beeld aan de hand van de interne strijd die gepaard gaat met de ontluikende puberteit van de 12-jarige Noura. Een echte man zijn, hoe doe je dat? Wat houdt dat in? Waaruit bestaat de identiteit van een echte man? Wat maakt je tot man? Waarom is het net die bepaalde houding of handeling en niet iets anders? Net zoals Noura op zoek gaat naar zijn volwassenheid, ga ik in deze scriptie op zoek naar de hedendaagse Tunesische mannelijkheid. Wat zijn vandaag de verschillende verwachtingen tegenover mannen in de Tunesische samenleving? *“Talking about women without talking about men, is like clapping hands with one hand only”* (Yuval-Davis, 1998). Ook andersom is dit waar. Daarom presenteert deze masterscriptie een empirische studie naar de invulling(en) van de concepten ‘mannelijkheid’ en ‘vrouwelijkheid’ en het ‘man of vrouw zijn’ in Tunesië. Dit gebeurt vanuit het mannelijke perspectief. Er wordt onderzocht hoe mannen aan de basis liggen van de mannelijkheids- én vrouwelijkheidsidealen. Er wordt nagegaan of deze idealen nieuw zijn sinds de Tunesische Revolutie van Vrijheid en Waardigheid in 2011 of eerder een historisch continuüm? Het overgrote deel van de onderzoeken naar gender en de Tunesische revolutie, en bij uitbreiding de hele Arabische Lente, komt uit feministische hoek en focust op de rol van de vrouw in de revolutie. Door vrouwen afzonderlijk te bestuderen in de *turn to gender* (Scott, 1985) wil men ‘de vrouw’ haar welverdiende plaats toekennen in de revolutie. Door vrouwen apart te bestuderen blijft hun rol echter geïsoleerd tegenover de rest van de revolutionaire beweging. In dit onderzoek wordt de omgekeerde oefening gemaakt met oog voor de interactie tussen mannen en vrouwen. In plaats van ervan uit te gaan dat de man een neutrale universele actor is in de (post)revolutionaire context wordt er gezocht naar wat de categorie ‘man’ vormgeeft. De centrale onderzoeksvraag luidt: wat is de heersende invulling van het concept ‘mannelijkheid’ in Tunesië vandaag en in welke mate is deze beïnvloed door de Tunesische Revolutie van Vrijheid en Waardigheid van 2011? Om deze vraag adequaat te beantwoorden, werden er verschillende stappen ondernomen. Zo is deze verhandeling gebaseerd op veldwerk uitgevoerd in juni 2015. Dit veldwerk heeft secundaire literatuur uit de *Bibliothèque Nationale de Tunisie* en kwalitatieve data onder de vorm van (in)formele gesprekken en groepsdiscussies opgeleverd. Op basis van wetenschappelijke literatuur worden die kwalitatieve data tegenover verschillende theorieën in verband met gender en

masculinity geplaatst. Dit exploratief onderzoek heeft als hoofddoel informatie te verzamelen over de hedendaagse genderrelaties in Tunesië. Wat zijn de heersende man-vrouwverhoudingen vandaag en waarin kennen zij hun oorsprong? Om een antwoord te kunnen formuleren op deze vragen, wordt er een specifiek begrippenkader aangewend. Ten eerste wordt gender hier benaderd als een sociaal construct. Niet het biologische verschil tussen mannen en vrouwen (sekse) is hier van belang maar de culturele invulling van de normen en waarden die vasthangen aan beide geslachten. Anders gezegd: de sociale verschillen eigen aan een bepaalde cultuur, tijd en ruimte die zich vertalen in ideeën en verwachtingen over hoe vrouwen en mannen zich wel of niet horen te gedragen. Daarnaast komen de termen ‘hegemonie’ en *‘hegemonic masculinity’* veelvuldig aan bod. Het succes waarmee de heersende klassen hun visie van de werkelijkheid voorstellen als *common sense* en de consensus waarmee andere klassen dit wereldbeeld aanvaarden, is wat Gramsci (1971) omschrijft als ‘culturele hegemonie’. Connell (1985), de grondlegger van het onderzoeksveld *masculinity studies*, kiest ervoor om door middel van het begrip ‘hegemonie’ het samenspel van verschillende types van mannelijkheid te beschrijven.

“Applied to the sphere of gender relations, hegemony denotes both the unequal social relations which empower certain groups of men, and the model of masculinity – often unconscious – which legitimizes those relations, convincing the generality of men that there is no other way of ‘being a man’.” (Tosh, 2004)

Maar van meet af aan wordt er gewaarschuwd voor een te simplistische weergave van de realiteit. Het is niet alleen noodzakelijk om meerdere vormen te erkennen maar ook om na te gaan wat hun relatie onderling is. De culturele dynamiek waardoor een bepaalde groep zijn leidende positie in het sociale leven kan bestendigen en waardoor een alternatieve kijk wordt uitgesloten, staat niet vast. Het gaat niet over een permanent karaktertype dat altijd en overall hetzelfde is (Connell, 2006). De hegemonische positie van bepaalde vormen van mannelijkheid binnen een bepaald model van genderrollen is nooit volledig en blijft betwistbaar. In dit werk zal de relationele aanpak sterk naar voor komen om de samenstelling van de Tunesische mannelijkheid en genderrollen te achterhalen.

In vijf hoofdstukken, een inleiding en een conclusie wil deze scriptie een bijdrage leveren aan de wetenschappelijke literatuur over gender en de Tunesische Revolutie door de leemte in verband met de impact ervan op mannelijke genderconstructies op te vullen. Het hierna volgende hoofdstuk is een afbakening van het onderzoek in tijd en ruimte; de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie wordt toegelicht en de historische context

wordt geschetst. Het derde luik van deze masterproef is een uiteenzetting over het theoretisch denkkader aan de basis van -dit onderzoek, met de focus op gender en *masculinity studies*. Daarna wordt de manier van zoeken naar antwoorden op de centrale onderzoeksvraag uitvoerig besproken. Na de bronnenbespreking en methodologie worden de kwalitatieve data gepresenteerd in vijf onderdelen. In dit betoog, waarin de bronnen haast voor zich spreken, wordt op het einde van elk onderdeel de toepasbaarheid van de theorie op het kwalitatieve bronnenmateriaal nagegaan. Bij wijze van afsluiter volgt er een doorlichting van de onderzoeksresultaten met ruimte voor bronnenkritiek en een conclusie waarin verdere onderzoeksmogelijkheden worden toegelicht.

2. Context

2.1 Afbakening van het onderzoek

Centraal in dit werk staat de hypothese dat de Tunesische Revolutie van Vrijheid en Waardigheid in 2011 de kaarten grondig door elkaar heeft geschud voor het Tunesische volk. Naast de veranderingen op politiek en economisch gebied heeft de revolutie vermoedelijk ook consequenties gehad op het vlak van identiteitsvorming en genderpatronen. De gevolgen van een opening op politiek vlak kunnen zowel behoudsgezind of reactionair zijn als progressief of vooruitstrevend. Of misschien is er wel helemaal niets veranderd en is er sprake van een status quo op het gebied van genderrollen? Dit werk wil een antwoord bieden op de vraag of er in postrevolutionair Tunesië duidelijke veranderingen en/of continuïteiten zijn wat betreft gender en mannelijkheid. Wat houden deze in en hoe beïnvloeden ze het dagelijkse leven in Tunesië? Om een antwoord te kunnen formuleren op deze vragen werd er exploratief onderzoek verricht: verwachtingen, vooroordelen en stereotypes werden zo veel mogelijk losgelaten om vervolgens met een open geest naar de actuele toestand te kijken. Algemeen heeft deze masterproef dus tot doel een helder beeld te schetsen van de hedendaagse invulling(en) van mannelijkheid in Tunesië. Mannelijkheid staat centraal in dit werk maar dat wil niet zeggen dat er geen plaats is voor vrouwelijkheid. Meer zelfs, het is onmogelijk om relevante uitspraken te doen over genderconstructies indien men één van beide pijlers volledig links laat liggen (Scott, 1985; Kimmel, 1993; Connell, 2006). De manier waarop mannen en vrouwen zich tot elkaar verhouden en interageren is van fundamenteel belang voor de manier waarop genderrollen tot stand komen. Er wordt nagegaan wat de impact van de revolutie is op deze genderpatronen, weliswaar met oog voor het verschil tussen discours en realiteit. Zowel

revolutionaire veranderingen als continuïteit komen aan bod. Er wordt onderzocht hoe een economisch en politiek instabiel klimaat druk uitoefende op de bestaande genderpatronen en wat de gevolgen hiervan zijn voor de Tunesische bevolking anno 2015. Wat betekende dit voor de bestaande genderverhoudingen en zijn deze al dan niet veranderd sinds 2011?

De Tunesische Revolutie is een veelbesproken onderwerp, ook met betrekking tot genderrelaties. Toch lijkt de impact ervan op genderconstructies vandaag tot nu toe onderbelicht, zeker wat betreft mannelijkheid. Is dit het geval omdat er helemaal geen noemenswaardige veranderingen zijn en continuïteit geen *hot topic* is? Of is het gewoon nog te vroeg om uitspraken te kunnen doen over de gevolgen van de revolutie en is de impact ervan onmeetbaar? In de academische literatuur werd nog geen antwoord gegeven op deze vragen. De omgekeerde oefening is wel al gemaakt, namelijk hoe gender aan de basis ligt van de gebeurtenissen in 2011 (Cohen, 2011). Jammer genoeg zijn dit soort analyses vaak gebaseerd op stereotypes, vooral in populaire media. Zo werden er bijvoorbeeld assumpties gemaakt waarbij enkel dysfunctionele mannelijkheid en frustraties aan de grondslag liggen van de revolutionaire golf doorheen het Midden-Oosten. Hierbij werd gesteld dat de mannelijkheid zich in een crisis bevindt, onder andere door de hoge werkloosheidsgraad, en dat deze crisis zich uit in autoritaire, roofzuchtige oervormen van mannelijkheid met seksuele intimidatie, militarisme, politiegeweld en religieus extremisme tot gevolg. In deze masterproef wordt op een andere manier naar mannelijkheid gekeken. Paul Amar beschrijft in *'Middle East Masculinity Studies: Discourses of 'Men in Crisis', Industries of Gender in Revolution.'* (2011) de valkuil waaraan deze scriptie wil ontsnappen. De problematische situatie in Tunesië voor en na de revolutie valt niet tot een genderprobleem te herleiden. Genderconstructies zijn onlosmakelijk verbonden met de sociaaleconomische toestand van een land. Gender wordt vormgegeven door de sociale realiteit en geeft deze op zijn beurt mee vorm. Dit werk gaat dus niet op zoek naar een simplistische oorzaak-gevolg relatie. Veeleer wordt er een beeld geschetst van de complexe stand van zaken in Tunesië, met een focus op gender. Amar (2011) stelt het volgende: *"I am interested in examining how everyday theories of masculinity and vernacular discourses of 'masculinity in crisis' play crucial roles in misrecognizing, racializing, moralistically-depoliticizing and class-displacing emergent social forces."* De (inter)nationale pers was bij het rapporteren van de massale opstanden in 2011 vrij snel met het uitspelen van de *masculinity crisis* kaart. Dit speelt volgens Amar (2011) een belangrijke rol in de manier waarop naar de Arabische mannelijkheid en seksualiteit wordt gekeken en heeft zo onbewust mee de visie op de Arabische Lente beïnvloed. De Tunesische Revolutie van Vrijheid en Waardigheid valt allerminst te

vereenvoudigen tot een crisis van de mannelijkheid. Verder in deze masterproef wordt er dieper in gegaan op de achtergrond en oorsprong van de massale opstanden die in een stroomversnelling zijn geraakt dankzij het protest van jonge revolutionaire mannen en vrouwen maar de hele samenleving mee op sleeptouw hebben genomen. De voornaamste vorsers en academische literatuur betreffende dit complexe thema worden kort aangehaald in de historische context aan het einde van dit hoofdstuk.

Deze masterproef is gebaseerd op veldwerk in de Tunesische hoofdstad Tunis. Ondanks deze beperkte onderzoeksruimte wordt in de titel ‘Tunesië’ vermeld. Dit is louter het geval omdat de gebruikte academische literatuur zich niet enkel toespitst op Tunis. Persoonlijke ervaringen liggen aan de basis van deze scriptie die bijgevolg niet pretendeert exhaustief te zijn. Het werk kan dienen als pilot voor toekomstig onderzoek over deze thematiek en het perspectief dat hier wordt aangewend. In plaats van te kijken naar de hedendaagse relatie tussen mannen en vrouwen vanuit het oogpunt van de vrouw en de feministische tradities, wordt hier vertrokken vanuit de ervaringen van mannen. Hoe vullen zij de concepten mannelijkheid en vrouwelijkheid in? Wat zijn voor hen de belangrijkste normen en waarden en waar komen deze vandaan? Deze bevragingen bij mannen verstrekken indirect veel informatie over hoe zij het andere geslacht zien. Ook zaken die keer op keer onbenoemd blijven, geven een verscholen mening prijs.

Dit onderzoek heeft als doel de huidige postrevolutionaire situatie te beschrijven. Het wil een graadmeter zijn van de Tunesische genderconstructies en in geen geval de Tunesische Revolutie van Vrijheid en Waardigheid verklaren aan de hand van genderrelaties. Er wordt echter wel belang gehecht aan de historische context van de revolutie. Genderconstructies zijn het product van de sociale realiteit, een sociale realiteit die ze tevens mee vorm geven. Deze scriptie heeft dus niet de ambitie te onderzoeken wat de aanleidingen waren van de massale opstanden in 2011. Voor secundaire literatuur over dit specifieke thema kunnen geïnteresseerden terecht bij auteurs als Nouri Gana (2013). Ook naslagwerken zoals *‘Routledge Handbook of the Arab Spring: Rethinking Democratization’* (Sadiki, 2015) geven meer uitleg. Wat wel mag worden verwacht van deze thesis is een heldere uiteenzetting over de Tunesische mannelijkheid en genderconstructies vandaag, alsook duiding over hoe deze tot stand zijn gekomen.

2.2 Relevantie van het onderzoek

Waaruit bestaat de *hegemonic masculinity* tegenwoordig in Tunesië? Hoe verloopt de wederzijdse beïnvloeding met *femininity* en andere, meer ondergeschikte vormen van mannelijkheid? Dat zijn de vragen die centraal staan in dit werkstuk. Dit onderzoek toont aan dat genderstudies niet alleen vrouwenstudies zijn en dat er een *gendergap* is in de academische literatuur wat betreft mannelijkheid. *Masculinity studies* zijn in de minderheid maar dat maakt ze wetenschappelijk niet minder relevant. Farha Ghannam (2013) is de eerste die erin slaagt om, door middel van een antropologische aanpak, de persoonlijke beleving van Egyptische mannen weer te geven. Wegens beperkingen in tijd en ruimte was het niet mogelijk om diepe *life histories* te verkrijgen als gegevens voor mijn werk, wat idealiter het geval zou zijn. Toch heb ik getracht om, op een wetenschappelijk niveau, een bijdrage te leveren aan genderstudies. Daarnaast wil de focus op *masculinity* aantonen wat het belang is van hegemonie met betrekking tot genderrollen. In dit geval is het een mannelijke hegemonie die bepaalt wat het toonbeeld van mannelijkheid is en daarenboven hetzelfde doet voor vrouwelijkheid. Hierbij blijft de dominante positie van een bepaalde invulling van mannelijkheid gevrijwaard door het ondergeschikt maken van andere vormen van mannelijkheid en vrouwelijkheid.

Zoals al werd vermeld, zijn zowel de *hegemonic masculinity* als de culturele hegemonie van Gramsci (1971) onderhevig aan verandering. Het dynamische karakter van dit concept schuilt in het feit dat er doorheen de geschiedenis een altijddurende sociale strijd wordt gevoerd om het legitieme leiderschap. Bij historische verandering draait het dus niet louter om culturele reproductie van de voorgaande realiteit. De rol van vrouwen voor, tijdens en na grote maatschappelijke omwentelingen is een onderwerp dat steeds vaker terugkomt in de academische gender literatuur. Zo wordt de ware toedracht achter het bevrijdingsdiscours van de VS in Irak besproken door Nadja el Ali en Nicola Pratt in *'What Kind of Liberation? Women and the Occupation of Iraq (2009)'*. In het artikel *'Gendering the Arab Spring? Rights and (in)security of Tunisian, Egyptian and Libyan women (2013)'* maakt Elisabeth Johansson-Nogué een *gegenderde* analyse van de Arabische Lente. Zij heeft hierbij niet enkel oog voor het vrouwelijke geslacht maar ook voor mannelijkheid. Ze maakt gebruik van vier categorieën om de heersende prerevolutionaire genderrelaties te schetsen en de manier waarop ze zijn beïnvloed door de Arabische Lente in Tunesië, Egypte en Libië. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen *emphasized femininity*, *devalued femininity*, *hegemonic masculinity* en *subordinated masculinities*. Deze theorie leent zich uitstekend tot de problematiek die in deze

scriptie wordt aangekaart, namelijk de manier waarop de Tunesische Revolutie voor Vrijheid en Waardigheid in 2011 al dan niet veranderingen heeft teweeggebracht aan de Tunesische invulling van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Verder in deze masterproef zullen deze categorieën worden getoetst op basis van kwalitatieve data die werden verzameld in Tunis. Op basis van dit analysekader wordt het wellicht mogelijk om uitspraken te doen over de postrevolutionaire genderpatronen in relatie met de wetenschappelijke literatuur.

Naast de wetenschappelijke leemte die dit werk tracht op te vullen hoopt het ook op maatschappelijk vlak relevant te zijn. In een tijds kader waarin dagelijks vragen worden gesteld over economische migratie geeft dit onderzoek een andere kijk op de manier waarop ‘man zijn’ wordt gelimiteerd door de politieke en economische toestand. In dit werk komen mensen aan het woord die al dan niet met opzet worden weggelaten in de eurocentrische academische literatuur. Het cultuurdenken onderuithalen op basis van dit werk alleen is onmogelijk. Maar een verstaanbare uiteenzetting over de hedendaagse situatie in Tunesië vormt daartoe wellicht een bijdrage. Het is een universeel gegeven dat levensdoelen, zoals een autonoom en financieel onafhankelijk bestaan, worden gefnuikt door een economische malaise en een slecht bestuur. De normen en waarden waaraan men dient te voldoen en de eisen die de maatschappij stelt, zijn niet aangepast aan de harde realiteit. Idealen worden dagelijks op de proef gesteld, in het bijzonder in een revolutionaire context als Tunesië. De massale opstanden hebben het pad geëffend om de traditionele genderrollen te herschrijven. Of dit ook effectief is gebeurd, zal uitgebreid worden besproken in het laatste hoofdstuk van dit werk. Vooreerst wordt de centrale probleemstelling gecontextualiseerd in tijd en ruimte.

2.3 Historische context

Een historische context is in dit onderzoek onontbeerlijk om de kernvragen aangaande genderconstructies te kunnen beantwoorden. Het is niet alleen van belang om de Tunesische Revolutie voor de Vrijheid en Waardigheid te kunnen contextualiseren maar ook om op zoek te gaan naar de basis van de Tunesische mannelijkheidsidealen. Wanneer ontstond wat we noemen *la tunisianité*? Wat ligt er aan de grondslag van de complexe Tunesische identiteit? Het waarom van deze historische context schuilt in de premisse dat de constructie van een nationale identiteit bepaalde ideeën met zich meebrengt over de invulling van mannelijkheid en vrouwelijkheid en wat er van mannen en vrouwen in dit land wordt verwacht. De Tunesische nationale identiteit stond doorheen de geschiedenis onder sterke invloed van buitenaf door onder andere de Franse overheersing. Hoewel nationale identiteiten vandaag

deel uitmaken van *global ethnoscapes* (Appadurai,1996) (intense globale interacties) is een terugblik naar het verleden geen bijkomstigheid. De hedendaagse genderconstructies zijn het resultaat van een maatschappelijke omwenteling. Om te weten waar een bepaalde maatschappij naartoe wil, is het noodzakelijk om te weten waar ze vandaan komt. Dit onderdeel kwam tot stand aan de hand van secundaire literatuur uit Tunesië en daarbuiten.

2.3.1 Arabité et islamité, ou cosmopolitisme méditerranéen (Abbassi, 2005; 2009)

Tunesisch historicus Driss Abbassi (2009) stelt dat de Islam persoonlijkheid schenkt aan Tunesië. Er is sprake van een groot Arabisch-islamitisch identiteitsbesef binnen de Tunesische samenleving. In combinatie met het rijke pre-islamitische erfgoed en de uitzonderlijke geografische positie van dit land vormt het geloof volgens hem de basis van de unieke Tunesische identiteit. Vaak wordt Tunesië gezien als een schakel tussen Oost en West, het samenkomen van *Oriënt* en *Occident* maar de werkelijkheid is heel wat complexer. Als vroegere Franse kolonie is Tunesië sinds de onafhankelijkheid in 1956 onophoudelijk op zoek naar een eigen identiteit. Door de nabijheid van Europa wordt dit Maghreb-land enerzijds intens beïnvloed door het seculiere Westen en anderzijds door het Arabisch-islamitisch nationalisme. Gendersverschillen worden hier benaderd als zijnde flexibel, noch statisch noch homogeen, net als de invulling van cultuur in dit werk. Genderconstructies zijn net zoals de identiteit waarvan ze deel uitmaken onderhevig aan beïnvloeding van binnenuit en van buitenaf. De fundamenten van de hedendaagse genderpatronen zijn afkomstig uit de Tunesische geschiedenis. Er is ook een groot verschil tussen hoe deze identiteit wordt gestructureerd door leiders en intellectuelen en hoe ze wordt gevoeld door de heterogene bevolking. Onder een autoritair regime was dat alles jarenlang geïnstitutionaliseerd, zonder ruimte voor inspraak of verandering maar vandaag is er plaats voor meerdere invullingen en heterogeniteit binnen een nieuwe dynamische nationaliteit. Bovendien wordt het opbouwen van een eigen identiteit zowel verricht door Tunesische als door buitenlandse actoren in dit postrevolutionair kader.

Om de huidige situatie te kunnen kaderen is het nodig om terug te gaan in de tijd tot de periode van de onafhankelijkheid van Tunesië op 20 maart 1956. Habib Bourguiba trad aan als premier en werd in 1957 de eerste president van de Republiek Tunesië. De geïnstitutionaliseerde identiteitsvorming en het *top down* discours van *Le Combattant Suprême* hoorden bij de strategie waarmee hij de Tunesische natie en nationaliteit vorm gaf. Binnen het

bourguibisme, het populistische en staatskapitalistische nationale project van Bourguiba, kreeg ook gender een aanzienlijke rol met het oog op een moderne, seculiere welvaartstaat als brug met ‘het Westen’ (Noyon, 2003). Zijn progressieve *Code du Statut Personnel* uit 1956 gaf aan de Tunesische vrouwen, op papier, nagenoeg dezelfde rechten als aan de mannen. De strijd die Bourguiba hiermee aanbod tegen genderongelijkheid was ongezien. Toch is dit niet zomaar een geschenk aan de vrouw. Door middel van het staatsfeminisme maakt Bourguiba van de vrouwen de drijfveer achter zijn modernistische en autoritaire staatsprogramma. Het pragmatisch aanwenden van het staatsfeminisme wordt een instrument dat zijn opvolger volledig uitholt en misbruikt. Naast het staatsfeminisme van Bourguiba heeft ook zijn persoonlijkheidscultus een belangrijke stempel gedrukt op Tunesië. Hij was ‘de man’, het absolute ideaal waarnaar ieder diende te streven. Bovenaan de politieke agenda stond een einde maken aan de Franse koloniale overheersing en het bestendigen van de Tunesische onafhankelijkheid. Toch bleef het Frans de voertaal in het hoger onderwijs en bij de elite. De Europese culturele invloed werd niet gebannen. Deze aanhoudende invloed werd door de islamistische beweging binnen Tunesië niet aanvaard.

“The independence achieved from the French was not, Ghannouchi stresses, a victory. Instead, it turned to be a resumption of the process of destruction. It turned to be an intensive campaign to culturally annex Tunisia to France as fast as possible. Whereas the French failed in their bid to undermine Tunisian Islamic heritage, their successors, the Tunisian nationalists, in name of modernity succeeded.” (Tamimi, 2001)

Aan dertig jaar autocratie van Bourguiba kwam op 7 november 1987 een einde met de geweldloze staatsgreep van Zine El Abidine Ben Ali. Deze luidde het begin in van een allesbehalve geweldloze kwarteeuw onder diens dictatoriaal regime. Politiek verzet, ook dat van de autonome vrouwenbewegingen, werd al dan niet met geweld in de kiem gesmoord terwijl het staatsfeminisme actief werd ingezet om hervormingen door te kunnen voeren. Het *bourguibisme* mag dan wel een *top down* project zijn geweest, het maakte deel uit van een bredere ideologie en een modernistische overtuiging. *“Habib Bourguiba, as a paternalistic authoritarian head of state, became one of the most consistent Westernizers in the Arab world.”* (Noyon, 2003) Het instrumentaliseren en activeren van het staatsfeminisme onder Ben Ali was doelgericht: enerzijds fungeerde het als internationaal diplomatiek drukkingsmiddel, namelijk om indruk te maken op het Westen en de mensenrechtenschendingen onder de mat te vegen, anderzijds als weerstand tegen het opkomende islamisme in het binnenland dat hij, als bevrijder van de Tunesische vrouw,

afschildeerde als een grote dreiging. Presidentsvrouw Leila Trabelsi hield jarenlang het feministische imago op in binnen- en buitenland.

Na 24 jaar autoritair bewind werd het protest tegen Ben Ali's heerschappij te groot. Onder druk van de massaopstanden die uitmondten in de Tunesische Revolutie van Vrijheid en Waardigheid neemt de tweede president van de Republiek Tunesië op 14 januari 2011 de vlucht naar Saudi-Arabië met zijn gezin. In academische kringen is men het erover eens dat de hoge werkloosheid mee aan de basis lag van de collectieve civiele acties in Tunesië (Gana, 2013). De stijgende voedselprijzen en de dalende levensstandaard van de bevolking stonden in schril contrast met de exorbitante levensstijl en de corruptie van de families Ben Ali en Trabelsi. Ondanks de onderdrukking, censuur en zelfcensuur hielden verschillende vormen van (intern) verzet stand.

“In Tunisia, as in many Middle Eastern states, the party in power does not represent the sovereignty and will of the people; it is a political group that seeks control over everyone else. Whenever a strong political opposition arises, its reflex will be to crush, not to integrate.” (Noyon, 2003)

Het doorzettingsvermogen van revolutionairen uit alle hoeken van het land en de samenleving werd jarenlang zwaar op de proef gesteld. Maar het zijn deze lokale initiatieven die de voedingsbodem vormden voor de massaopstanden van december 2010 met als uitlopers de sit-ins op het Kasbahplein die pas begin maart 2011 werden stopgezet door de revolutionairen zelf, na de inwilliging van hun eisen (Gana, 2013).

2.3.2 Al-Sha‘b yurīd ‘isqāṭ al-nizām/ *The people want to topple the regime*

Sidi Bouzid stond midden december 2010 in het middelpunt van de internationale belangstelling toen fruitverkoper Mohammed Bouazizi er zichzelf in brand stak als gevolg van het confisqueren van zijn elektronische weegschaal en mishandeling door de politie (Ayeb, 2011; Gana, 2013; Sadiki, 2015). In de verslaggeving heeft deze gebeurtenis vele (on)opzettelijke vervormingen ondergaan om de invloed ervan te vergroten. Zo werd er onder andere gemeld dat het zou gaan om een werkloze universitair om zo de werkloze gediplomeerde jeugd te mobiliseren. Maar in de populaire buitenlandse media viel te lezen dat hij zichzelf in brand had gestoken na vernederingen door de vrouwelijke agente Faïda Hamdi, in het kader van de crisis van mannelijkheid in het Midden-Oosten (Fahim, 2011; Cohen,

2011). Ondanks de vele adaptaties heeft het volksprotest volgend op de feiten geleid tot het verdwijnen van het autocratische regime van Ben Ali in Tunesië. Toch is de Arabische revolutie niet begonnen op 17 december 2010. De aanzet werd al veel eerder gegeven door collectieve volksbewegingen die zich, ondanks harde repressie van de heersende regimes, steeds (her)organiseerden (Gana, 2013). Wat zich afspeelde in Sidi Bouzid bracht het volksprotest in een stroomversnelling en was een inspiratiebron voor velen, dat valt niet te ontkennen. Deze spectaculaire aangroei van het protest was enkel mogelijk dankzij een Tunesische voorgeschiedenis van verzet. In *'The Making of the Tunisian Revolution: Contexts, Architects, Prospects'* uit 2013 gaat Nouri Gana samen met dertien andere academici op zoek naar de oorsprong van de Tunesische Revolutie van Vrijheid en Waardigheid. Van alle bijnamen die de revolutie kreeg, is dit degene die het best benadrukt wat de centrale eisen van het volk waren en nog steeds zijn. De titel van dit hoofdstuk is een slagzin die niet enkel in Tunesië maar ook in Egypte, Libië, Bahrein, Yemen en Syrië werd gebruikt. Het volk eist het vertrek van het regime, zo eenvoudig is het. De woorden zijn afkomstig uit het gedicht *'The Will of Life'* van de Tunesische poëet Abul-Qasim al-Shabbi. Samen met Mahmoud al-Messadi schreef hij over vraag naar vrijheid en een waardig leven onder het Franse koloniaal bewind (Gana, 2013). Dat deze eis 55 jaar na de onafhankelijkheid opnieuw opduikt, vertelt veel over de situatie in het land. De eis voor de val van het regime houdt veel meer in dan het vervangen van de corrupte president en diens trawanten.

Onrecht, marteling, gevangenschap en verbanning op basis van willekeur en flagrante schendingen van de mensenrechten waren schering en inslag onder het autoritaire regime. Omwille van de stabiliteit in de regio keken de Verenigde Staten en Frankrijk de andere kant uit en steunden ze het regime. Op lange termijn ligt deze houding van het Westen in combinatie met de neoliberale herstructureringen/ontwrichtingen mee aan de basis van de opstanden in 2011 (Gana, 2013). Deze werden op gang gebracht door berichtgeving op de sociale media, Al-Jazeera en Wikileaks over de verdorven families Ben Ali en Trabelsi en de zelfmoord van Bouazizi maar hadden diepgewortelde oorzaken. Ondanks het brede draagvlak voor de protesten in 2011 zien de geprivilegieerde sociale klassen en de internationale spelers hun belangen en macht niet graag verdwijnen. Ze hielden bijgevolg stevig vast aan hun positie en dat doen ze tot op heden nog altijd, onder andere volgens Habib Ayeb in diens documentaires *'Fellahin'* (Ayeb & Bush, 2014) en *'Gabes Labess'* (2013). De eerste vrije verkiezingen in Tunesië werden overtuigend gewonnen door Ennahda. Hun succes was gebaseerd op een Arabisch-islamitisch identiteitsbesef maar er is meer (Zemni, De Smet, & Bogaert, 2013). Dat een Islamistische beweging aan de macht kwam na jarenlange

onderdrukking was geen verrassing. Ze was namelijk de enige vorm van oppositie onder Ben Ali en stond (al dan niet getolereerd) symbool voor het verzet tegen de autocratie. Jarenlang heeft Ben Ali geprobeerd de legitimiteit van Ennahda te ondermijnen door de beweging te portretteren als zijnde een amalgaam van terroristen en ziektedragers, zoals het regime het islamisme beschreef (Noyon, 2003). In 2011 droeg deze beweging voor het eerst politieke verantwoordelijkheid. Ze dankte haar succes aan een programma voor een burgerlijke staat met respect voor de Arabisch-islamitische identiteit. Ze verzette zich hiermee tegen de historische koloniale erfenis die wordt voortgezet door imperialistische tussenkomsten en bemoeienissen vanuit het Westen. De legitimiteit van Ennahda werd echter ondergraven door de voortzetting van het neoliberale en autoritaire bewind van het verdreven regime (Zemni, De Smet, & Bogaert, 2013). Het democratiseringsproces waar men zo voor had gestreden, vroeg om concrete oplossingen. Het pragmatische karakter van de islamisten werd stilaan duidelijk door het gebrek aan economische, sociale en geopolitieke alternatieven voor de problemen aan de basis van de revolutie. Een ontwikkelingsplan voor de meest verarmde delen van Tunesië kwam er niet en het aantrekken van buitenlandse investeringen bleef een prioriteit. De vrees voor een ‘Islamistische winter’ zoals Lise Storm (2013) die beschrijft, bleek niet ongegrond wanneer twee leden van de politieke oppositie worden vermoord door extremisten. Het vertrouwen in Ennahda neemt aanzienlijk af en aan de partij wordt verweten dat ze niets onderneemt tegen het salafisme in Tunesië. Op 6 februari 2013 werd oppositieleider Chokri Belaïd van het *Mouvement des Patriotes Démocrates* vermoord en op 25 juli van hetzelfde jaar de leider van de Volksbeweging Echaâb, Mohamed Brahmi. Deze moorden waren de aanzet tot nieuwe protesten die zijn uitgemond een politieke impasse. (Storm, 2013).

Er werd opnieuw een evenwicht gevonden na de parlementsverkiezingen op 26 oktober 2014. De liberale partij Nidaa Tounes bleek toen de grootste partij van het land. De eerste vrije presidentsverkiezingen op 23 november en 21 december 2014 weerspiegelden de politieke verschuiving (Debuysere, 2015). Ondanks het electoraal verlies van Ennahda, blijft het Arabisch-islamitisch identiteitsbesef sterk aanwezig. “*Rachid Ghannouchi maintains that as part of the Islamic Ummah, Tunisia acquired a profound civil sentiment for Islam*” (Tamimi, 2001) De nieuwe president Beji Caid Essebsi, leider van de partij Nidaa Tounes, won in de tweede verkiezingsronde van interim-president Moncef Marzouki. Essebsi is zo de eerste president van Tunesië die rechtstreeks door het volk is verkozen is. Toch is er in vier jaar tijd in de praktijk weinig veranderd. Het verarmde zuiden van het land kent geen economische heropleving, de politieke vertegenwoordigers zijn allen afkomstig uit de rijke

wijken van Tunis (Ayeb, 2015) en de internationale relaties worden nog steeds beheerst door economische deals en diplomatieke relaties. Daarbij komt dat de terroristische aanslagen op het Bardomuseum op 18 maart en in de toeristische badplaats Sousse op 26 juni van dit jaar Tunesië bijzonder hard hebben getroffen. Niet enkel het toerisme en bijgevolg de inkomsten zijn drastisch verminderd, ook het vertrouwen in de staat als beschermer van het volk werd geschaad.

Bovendien bericht de (inter)nationale pers niet over de aanhoudende economische crisis en ongelijkheid. Net zoals in de zomer van 2012 geen enkele Belgische krant schreef over betogingen en sit-ins (en het daarmee gepaard gaande politiegeweld) van arbeiders en werklozen in Sidi Bouzid (Zemni, De Smet, & Bogaert, 2013), heeft men het nu enkel over terreur en gevaar voor radicalisering. Toen in 2012 uitlekte dat volgens een bepaald wetsartikel man en vrouw binnen de familie complementair zijn, en dus niet gelijk, is de internationale media erop gesprongen. Zo gebeurde het ook met de Tunesische campagne over de internationale dag van de minirok op 6 juni 2015 die lokaal amper gehoor kreeg. De selectiviteit van (inter)nationale media speelt een grote rol in de manier waarop het discours rond de Tunesische Revolutie is opgebouwd. Exact hetzelfde geldt voor genderconstructies en economische marginalisering. Het belang van sommige gebeurtenissen wordt zwaar overdreven en breed uitgesmeerd in de pers terwijl minder tot de verbeelding sprekende thema's, zoals marginalisering op socio-economisch vlak, worden doodgezwegen (Ayeb, 2015). Ben Ali werd met succes verjaagd maar de jeugd voelt zich nog steeds niet vertegenwoordigd door het bestuur. De jonge revolutionairen zijn gedesillusioneerd in de formele politiek; de twee grootste Tunesische partijen worden geleid door een oude garde met verschillende leden uit het vorige regime. Het feit dat een groot deel van de Tunesische jeugd niet ging stemmen, zegt genoeg over haar afkeer voor het politieke establishment (Debuysere, 2015). Dit wil echter niet zeggen dat jongeren de hoop op verandering hebben opgegeven.

“Whatever the future state institutions, it is obvious that the Tunisian people – with its antagonistic fragments and polarized diversities – is travelling through a phase of extraordinary politics in which it is re-inventing itself.” (Zemni, 2014)

3. Theoretisch denkkader

In de zoektocht naar mannelijkheid in postrevolutionair Tunesië werd gebruik gemaakt van een omvangrijk theoretisch kader om dit exploratief onderzoek naar genderconstructies de nodige slagkracht te geven. Bij het uitvoeren van sociologisch onderzoek en veldwerk is een degelijk theoretisch kader de fundering van het werk. Het zoeken naar een adequate theorie luidde de start in van dit onderzoek. Bij het formuleren van de probleemstelling en het structureren van de deelvragen biedt een sociaalwetenschappelijke theorie van meet af aan een houvast. In deze masterproef hebben de twee kernwoorden ‘gender’ en ‘masculinity’ daarvoor gezorgd. Ze zijn de belangrijkste analyseconcepten die in dit werk worden gebruikt. De concepten ‘gender’ en ‘masculinity’ zijn de theoretische tools op basis waarvan dit werkstuk tot stand is gekomen. Deze analyseconcepten maken het mogelijk om de positie van beide geslachten en het onderscheid tussen het mannelijke en het vrouwelijke in de samenleving te benoemen en te onderzoeken (Scott, 1985). Hier volgt een sociaalwetenschappelijke theoretische uiteenzetting over deze twee kernbegrippen. Ondanks de empirische aard van dit werk is het nodig om deze concepten op een iets abstracter niveau te beschrijven. Alleen zo is het mogelijk om na te gaan in hoeverre ze van toepassing zijn op de Tunesische situatie. Belangrijk is om hierbij in gedachte te houden dat identiteiten pluriform zijn. Verschillende sociale categorieën zoals religie, klasse, leeftijd, gender en nationaliteit liggen aan de basis ervan. Identiteit kan worden opgevat als een constructie uit verschillende lagen die met elkaar interageren waarvan gender een deelaspect is en geen allesomvattend concept.

3.1 Gender

Wat is gender? In dit onderdeel zal deze vraag worden beantwoord. Over het algemeen worden ‘gender’ en een ‘genderbenadering’ gehanteerd als synoniemen voor alles wat te maken heeft met vrouwenstudies. De begrippen zijn dan ook afkomstig uit feministische hoek. In dit werk wordt deze vernauwde definiëring achterwege gelaten: gender heeft betrekking op mannen en op vrouwen. Het is Joan Scott (1986) die voor het eerst zorgt voor een gedegen theoretische onderbouwing van het concept ‘gender’. Scott ziet ‘gender’ als een categorie in de sociale analyse. Voor dit verkennend onderzoek naar de Tunesische mannelijkheid is deze categorie van essentieel belang. Naast het benoemen van de verschillen

tussen mannen en vrouwen werkt gender ook hiërarchisch (Scott, 1985). Dit wil zeggen dat gender een uitdrukking is van macht en bijdraagt tot het legitimeren ervan. Het bewust zijn van de manier waarop machtsverhoudingen gender vormgeven en hoe gender machtsverhoudingen mee vormgeeft is fundamenteel voor dit onderzoek. De manier waarop autoritaire regimes genderconstructies hanteren en controleren, maakt deel uit van het consolideren van de macht. Dit theoretisch inzicht vinden we in de Tunesische casus terug bij het staatsfeminisme onder Bourguiba en Ben Ali. Deze vorm van patriërchaat is gebaseerd op een zogezegde ‘natuurlijke’ machtsrelatie tussen mannen en vrouwen. Niemand beter dan Scott zelf beschrijft de manier waarop het begrip ‘gender’ in dit werk wordt gedefinieerd:

"My definition of gender has two parts and several subsets...The core of the definition rests on an integral connection between two propositions: gender is a constitutive element of social relationships based on perceived differences between the sexes, and gender is a primary way of signifying relations of power" (Scott, 1985)

De Tunesische genderconstructies worden bestudeerd als een sociale praktijk en er wordt gekeken naar de performatieve manier waarop mannen en vrouwen de Tunesische gender-identiteit zelf mee construeren. De impliciete genderconnotaties in Tunesië worden in dit werk onderzocht door middel van een analyse gebaseerd op de visie van mannen.

3.2 Hegemonic masculinity

Mannen worden in dit onderzoek beschouwd als ‘gegenderde constructies’: mannelijkheid is een actief cultureel proces, onderhevig aan allerlei invloeden. Het feit dat het mannelijke deel van de maatschappij nog al te vaak wordt beschouwd als ‘genderneutraal’ wordt hier onderuit gehaald.

"Men have come to think of themselves as genderless, in part because they can afford the luxury of ignoring the centrality of gender... And the invisibility of gender to those privileged by it reproduces the inequalities that are circumscribed by gender." (Kimmel, 1993)

De Tunesische mannelijke visie op de werkelijkheid en op de invulling van de concepten ‘mannelijkheid’ en ‘vrouwelijkheid’ staat centraal in dit onderzoek. Tot op heden is er nog niet veel onderzoek verricht vanuit dit perspectief. De achterliggende theorie is ook relatief jong: pas veertig jaar geleden is dit academisch kader ontstaan. Scott heeft in haar

werk al aandacht voor mannelijkheid maar het is de sociologe Raewyn Connell die in 1983 een theoretisch concept uitwerkt waarmee mannelijkheid kan worden geanalyseerd. Met haar hegemoniale mannelijkheid beschrijft ze het bestaan van een historisch veranderlijke set van mannelijke normen waarmee op een bepaald moment in een bepaalde samenleving mannen de macht over vrouwen op de meest succesvolle manier kunnen behouden. Connell houdt hierbij niet alleen rekening met machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen maar ook tussen mannen onderling. Toch ligt volgens haar de kern in de macht van mannen over vrouwen. Ze wil wel benadrukken dat er een belangrijk onderscheid is tussen verschillende ‘*masculinities*’ en dat deze elkaar onderdrukken op basis van klasse, ras, etniciteit, religie, leeftijd en andere eigenschappen (Connell, 2006).

De basiswerken ‘*Masculinities*’ van R. W. Connell (2006) en ‘*Men and Masculinities*’ van W. Whithead (2002) werden geraadpleegd om de basisterminologie in dit wetenschappelijk veld ten gronde te begrijpen en adequaat te kunnen hanteren. Volgens Connell (2006) is *masculinity* geen geïsoleerd studieobject, maar een aspect binnen een grotere sociale structuur. Een uiteenzetting over de overkoepelende structuur waarin *masculinity* kadert, vormt de basis van elk werk over genderrelaties. Gender en *masculinity* worden in dit werk gezien als de uitkomst van een sociaal proces, van relaties tussen mannen en vrouwen. Op die manier is gender een gevolg van sociale praktijken. Daarbij komt dat mannelijkheid een relationeel concept is dat enkel bestaat in tegenstelling tot vrouwelijkheid. Volgens Connell (2006) is het ook belangrijk om verschillen te zien tussen verschillende vormen van mannelijkheid en hun relatie onderling. De verhoudingen tussen de *multiple masculinities* worden gekenmerkt door complexiteit en tegenstrijdigheden. Om de hiërarchie te benoemen die zich uit in relaties van dominantie en ondergeschiktheid kiest Connell voor de term hegemonie. Samen met Messerschmidt schrijft ze in 2005 een korte maar turbulente geschiedenis van het concept ‘*hegemonic masculinity*’. De vernieuwde versie van het concept houdt rekening met de kritiek die het mettertijd kreeg, zoals een gebrek aan aandacht voor de sociale strijd waarbij ondergeschikte mannelijkheid de dominante vorm beïnvloedt. Het concept wordt op vier niveaus aangepast. Ten eerste is er een meer complexe weergave van de hiërarchie nodig, met extra nadruk op de agency van vrouwen binnen genderrelaties. Als tweede punt dient het belang te worden erkend van de geografie en het samenspel van lokale, regionale en globale niveaus. Ten derde moet de invloed van privileges en macht worden in rekening gebracht en tot slot dient een grotere nadruk te worden gelegd op het dynamische karakter van *hegemonic masculinity*. Deze vier aandachtspunten zullen ook in dit werk sterk naar voor komen om na te gaan of de theorie van toepassing is op de empirische data. Ook

Christine Beasley stelt dat het nodig is om de term '*hegemonic masculinity*' te blijven evalueren. Alleen zo is het mogelijk om de bevoorrechte en legitimerende opvattingen over mannelijkheid te nuanceren en de relaties tussen verschillende mannelijkheden op globale en nationale schaal beter te begrijpen. (Beasley, 2008) De meest recente publicatie van Connell dateert van 2014 en speelt in op Beasley's kritiek: '*Margin becoming centre: for a world-centred rethinking of masculinities*'. De auteur gaat op zoek naar conceptuele denkkaders uit het globale Zuiden om wereldwijde perspectieven en vraagstukken niet langer enkel te onderzoeken op basis van kennis uit het Westen (Connell, 2014).

Connell's theoretisch kader houdt enkel stand wanneer er naast de literatuur met betrekking tot genderrelaties ook aandacht wordt geschonken aan de revolutionaire context waarin deze genderrollen voorkomen/veranderen. Vaak gaat men ervan uit dat de Tunesische revolutie de hele maatschappelijke orde door elkaar heeft geschud. Maar is dit wel zo? Omdat het hier gaat om een exploratief onderzoek heb ik geprobeerd om mij niet te laten leiden door deze hypothese maar open te staan voor alles wat de Tunesiërs hierover vertelden. Er is wel degelijk iets in beweging gezet maar de gevolgen hiervan op middellange en lange termijn zijn tot nog toe niet gekend. Het is nog te vroeg om te oordelen over de effecten op grote schaal, bijvoorbeeld buiten de Tunesische landsgrenzen. Op basis van mijn korte verblijf in Tunis en de onderzoeksresultaten die worden voorgesteld in combinatie met secundaire literatuur is het mijns inziens wel toegestaan om iets te zeggen over de merkbare continuïteit voor en na de revolutie. De opstanden van 2011 waren een culminatiepunt van oplopende frustraties bij de jonge bevolking van het land: de torenhoge jeugdwerkloosheid, de ongelijke verdeling van de rijkdommen, corruptie en repressie. Hun protest is erin geslaagd een massale beweging op de gang te brengen waaraan verschillende segmenten van de maatschappij hebben deelgenomen (Gana, 2013). Ben Ali werd met succes verjaagd maar de jeugd voelt zich nog steeds niet vertegenwoordigd door het bestuur. Zoals Connell (1993) met *hegemonic masculinity* gebruik maakt van Gramsci's invulling van het concept 'hegemonie' zullen andere begrippen hier worden gebruikt om deze revolutionaire context op een abstracter niveau te beschrijven.

De theorie van Antonio Gramsci betreffende hegemonie en passieve revolutie leent zich bijzonder goed om dit onderzoek de nodige ruggensteun te geven. Net als bij Gramsci (1971) zie ik de revolutie als een kristallisatiepunt van jarenlange onderdrukking. Morele en intellectuele strijd leidt tot de uitbouw van een dominante ideologie of cultuur die als maatschappij regulerende eenheid de basis vormt van historische ontwikkelingen (Gramsci, 1971). Kort samengevat speelt er zich een passieve revolutie af wanneer er bij de komst van

een organische crisis een bepaalde klasse de hegemonie naar zich toe trekt en versterkt om de samenleving naar een nieuw historisch blok te leiden waarin haar dominantie kan worden voortgezet (Morton, 2010). De subalterne klassen worden geabsorbeerd in de restauratie-politiek van het nieuwe beleid en zo wordt een revolutie voorkomen. Dit laatste is wat wordt verstaan onder ‘transformisme’ in tegenstelling tot reële transformatie van de samenleving (Hesketh & Morton, 2014).

Het Gramsciaans theoretisch kader laat toe om de Tunesische genderconstructies van vandaag op een andere manier te bekijken. De hegemonie van Ben Ali was gebaseerd op het verpletteren van elke vorm van oppositie. *“Violence is part of a system of domination, but at the same time a measure of its imperfection.”* (Connell, 2006) Het huidige bestuur dankt zijn legitimiteit aan het democratisch pluralisme maar er is nog steeds een gebrek aan politieke vertegenwoordiging. Het is dus afwachten of deze vorm van politiek bestuur een succesvol alternatief is. Hetzelfde kan men stellen in verband met de genderrollen: de revolutie heeft de mogelijkheid geboden tot veranderingen maar ze bleef grotendeels onbenut. Ondanks een prachtig vooruitstrevend discours staan de huidige genderrelaties nog steeds onder spanning door het dualisme binnen de Tunesische samenleving. Dit dualisme kent zijn wortels in de ‘*era of dualism*’ onder het Franse protectoraat en is tot op heden voelbaar in het bipolaire politieke landschap (Noyon, 2003). Eens het onderzoek verder vorm kreeg, kon de theorie scherper worden gesteld dankzij de begrippen ‘*hegemonic masculinity*’ en ‘*subordinated masculinities*’ die door Elisabeth Johansson-Nogués worden gebruikt in haar artikel *“Gendering the Arab Spring? Rights and (in)security of Tunisian, Egyptian and Libyan women”*. Hegemoniale mannelijkheid wordt gezien als *“models of admired masculine conduct, which may be exalted by churches, narrated by mass media, or celebrated by the state”* (Connell & Messerschmidt, 2005). Tegenover deze vormen van mannelijkheid plaatst ze ‘*emphasized femininity*’ en ‘*devaluated femininity*’ (Johansson-Nogués, 2013). De eerste categorie beschrijft ze als een ideaaltypische vrouwelijkheid, gecreëerd door de dominante mannelijkheid: een bepaalde set van karakteristieken en gedrag uitgetekend door mannen geldt als rolmodel voor vrouwen. Vrouwen die zich niet gedragen conform de normen die door de hegemoniale mannelijkheid worden uitgedragen als (voornamelijk onderdanig) ideaal, worden als gedevalueerd beschouwd (Johansson-Nogués, 2013). De manier waarop deze theoretische concepten door Elisabeth Johansson-Nogués in haar artikel worden gebruikt, sluit zodanig goed aan bij de kern van mijn onderzoek dat dit wetenschappelijk kader wordt overgenomen. Deze theorie vertaalde zich in een methodologie en een manier waarop gegevens worden verwerkt. De auteur concludeert dat er twee factoren zijn die de

huidige onzekerheid en het gebrek aan politieke inspraak voor vrouwen in het staatsvormingsproces kunnen verklaren. In de Tunesische context kunnen deze als volgt worden samengevat. Ten eerste is er door het verdrijven van Ben Ali en zijn trawanten een strijd uitgebroken om de nieuwe invulling van de *hegemonic masculinity* in Tunesië. Hoe zal het ideologische vacuüm dat achterblijft worden opgevuld? Het democratische verkiezingsoverwinning van Enahhda in 2011 heeft tot gevolg gehad dat deze strekking de sterkste aanspraken kon maken op het bepalen van de nieuwe mannelijkheid.

“The secular state in North Africa has been no more than a tool delegated, as if by design, by the former colonizer to an elite that has been entrusted to take care of the colonizer’s interests and to reproduce its relations and values. It is justified and defended at times in the name of secularism and modernity, and at times in the name of universal values such as democracy and human rights. In this way authority, wealth, and culture remain property of a minority elite while the majority of the population is excluded or marginalized.” (Tamimi, 2001)

Deze invulling zet zich af tegen de ‘Westerse invloeden’ die onder Ben Ali heersten en laat bijgevolg de vrouwelijke seculiere revolutionairen in de kou staan. Dit gebeurde onder het voorwendsel dat de vrouwenbeweging een product is van de dictatuur en geen plaats meer heeft binnen de nieuwe regering. Ook intern kampt de vrouwenbeweging in Tunesië met een gebrek aan leiderschap, iets wat de sociale beweging van binnenuit ondermijnt. De verkiezingsoverwinning van de seculiere coalitiepartij Nidaa Tounes in 2014 werd bejubeld in de Westerse media (Debuysere, 2015). Het zijn zij die vandaag op basis van hun democratisch verworven legitimiteit de hegemoniale mannelijkheid opnieuw bepalen. Deze politieke strijd tussen de seculieren en islamisten tekent de manier waarop genderrollen in Tunesië tot stand komen. Dit gebeurt op totaal verschillende manieren aan beide zijden van het politieke landschap, de seculiere invulling van genderrollen is voor een groot deel schatplichtig aan de manier waarop de beweging zich afzet tegen islamistische invloed en vice versa.

Een tweede oorzaak van het gebrek aan politieke inspraak is het feit dat de post-autoritaire staat nog steeds vormen van *hypermasculinity* vertoont. ‘Hyper’ is zonder twijfel het meest gebruikte voorvoegsel wanneer er over *masculinity* wordt gesproken. Het benadrukt de buitensporigheid en overdaad aan mannelijkheid die niet vervat zit in het zelfstandig naamwoord ‘mannelijkheid’. Zo wordt het teveel aan mannelijkheid, het gewelddadige, gedramatiseerd en benadrukt (Newell, 2009). In een reactie op het machtsvacuüm tijdens de transitieperiode tracht het regime haar macht zo snel mogelijk te consolideren door een

defensieve houding (Johansson-Nogués, 2013). Het regime is gekant tegen het aanhoudend protest van vrouwen uit verschillende lagen van de bevolking dat hun autoriteit en hun positie als voogd van de revolutionaire Tunesische geest ondermijnt. Genderpolitiek is lang niet het enige hete hangijzer in postrevolutionair Tunesië. De grootste uitdaging blijft de economie want de werkloosheid is vandaag hoger dan voor de revolutie; en voor de politieke elite zijn enkel de hoofdstad en de rijke kustregio's van tel wanneer het om investeringen gaat (Debuysere, 2015). Dit zijn de dieperliggende oorzaken aan de basis van de revolutie in 2011 maar tot op heden wordt er niets gedaan om deze situatie te verbeteren. Dit soort structurele problemen komen niet of nauwelijks aan bod in de Westerse media. Berichten over de terreurdaden en het geweld aan de grens met Libië en Algerije, de gewelddadige uitpattingen van de salafistische beweging kunnen ons wel moeiteloos bereiken. Dit is het gevolg van wat men globale genderrollen kan noemen.

3.3 Hypermasculinity

“...Euro-Mediterranean security relations embody a gendered power hierarchy between the hybrid hegemonic masculinity of the (bourgeois-rational and citizen-warrior) EU and the subordinate (both feminized and hypermasculinized) southern neighbor[ur]hood. In addition, since the Arab Spring, the EU has been determined to maintain the status quo by preserving these gendered relations.” (Bilgic, 2015)

Ali Bilgic wijst erop dat internationale veiligheid ook gebaseerd is op genderconstructies, in dit geval tussen het Westen en al wie niet tot het Westen wordt gerekend door het Westen zelf. In de nasleep van de Arabische Lente heeft Europa er volgens Bilgic alles aan gedaan om de relaties met de nieuwe regimes te behouden om de veiligheid te garanderen. Dit uit zich in een discours waarbij de ‘ondergeschikte’ regio tegelijkertijd wordt vervrouwelijkt of wordt afgeschilderd als *hypermasculinized* (Bilgic, 2015). Zo wordt het Midden-Oosten geframed als irrationeel, in tegenstelling tot het zogezegd zuiver door ratio gedreven Westen. Deze thematiek wordt hier aangesneden omdat hij later in het werk nog terugkeert. Hiermee wordt ook aangetoond dat het essentieel is om gender op lokale en globale schaal te onderzoeken, aangezien het op beide niveaus wordt ingezet. In zijn artikel *‘Middle East Masculinity Studies: Discourses of "Men in Crisis", Industries of Gender in Revolution.’* (2011) wijst Amar erop dat het gevaarlijk is de Tunesische revolutie, en bij uitbreiding de gehele Arabische Lente, te reduceren tot een genderprobleem. Al te vaak hebben de populaire media volgens hem de revolutionaire protesten afgeschilderd als het resultaat van de frustraties van de gefaalde mannelijke bevolking in het Midden-Oosten

(Cohen, 2011) (Fahim, 2011). Deze simplistische weergave van de feiten zorgt ervoor dat de kennis over de echte oorzaken van de massale volksopstanden verloren gaat en bouwt mee aan een foutief discours omtrent gender in het Midden-Oosten, met alle gevolgen van dien.

“These public-discourse versions of ‘masculinity studies’ and everyday etiologies of racialized Middle Eastern maleness operate as some of the primary public tools for analyzing political change and social conflict in the region. And these same sets of vernacular theories also prop up intelligence services and terrorismology industries whose wildly inaccurate studies of Islamism, and of politics in general in the Middle East, are often built upon pseudo-anthropological or psychological-behavioralist accounts of atavistic, misogynist and hypersexual masculinities.” (Amar, 2011)

Volgens Amar zijn de gevolgen van de Westerse stereotype beschrijvingen van mannelijkheid in het Midden-Oosten verregaand. Ondanks haar kleinschaligheid dient deze masterproef zeker rekening te houden met dit gegeven. Enkel door het creëren van een maatschappelijk bewustzijn inzake deze thematiek is verandering mogelijk. De manier waarop ik mannelijkheid bestudeer is een poging om de genderconstructies in Tunesië op een persoonlijk niveau te beschrijven, zonder te vervallen in de stereotypes die Amar aanklaagt.

“These institutionalized methods of ‘masculinity studies’ have shaped geopolitics and generated support for war, occupation and repression in the region for decades. In this light, when one embarks upon an attempt to reframe Middle East masculinity studies, it must be done with full self-consciousness.” (Amar, 2011)

Amar gebruikt het concept ‘*human security state*’ dat de politiestaat/security-state met neoliberale ambities beschrijft. De revolutie van 2011 heeft al aangetoond dat dit concept niet werkt in een land als Tunesië (Gana, 2013). Nu bestaat de kans dat het bestuur vervalt in autoritaire praktijken bij het bestrijden van terreur en deze praktijken én zichzelf legitimeert op basis van die strijd (Debuysere, 2015). De mannelijke staat wordt gezien als beschermer en de vrouwen worden beschouwd als degenen die bescherming nodig hebben; op deze manier wordt het geweld gepleegd door de staat vergoelijkt (Johansson-Nogués, 2013). Men spreekt in dit geval van een *protection racket*.

“The logic of a protection racket is thus present in the Arab Spring political transition as well. Violence by state-affiliated collectives – or actively withholding the state’s protection from women exposed to third-party violence – is a weapon against women protectees who fail to submit uncritically to their new protector governments... The women of the Arab Spring,

whether they are seeking to uphold the spirit of the revolution, ‘dignity’ and/or more progressive social rights, are thus experiencing a continued situation of insecurity in the post-authoritarian context as a consequence of their lack of subservience to the hypermasculine state.” (Johansson-Nogués, 2013)

Of het bij de casus Tunesië wel degelijk terecht is om anno 2015 te spreken over een *hypermasculine state* of een *human security-state* wordt besproken in hoofdstuk 5 van dit werk. In de Tunesische bipolaire maatschappij gaan zowel aan seculiere als aan islamistische zijde heel wat democratische stemmen op. De complexiteit van deze samenleving mag niet worden herleid tot een tweedimensionale strijd tussen mannen en vrouwen of tussen seculieren en islamisten.

*Nous,
hommes et femmes, partenaires et égaux,
ne pouvons
qu’ensemble
dépasser les obstacles et l’inertie,
le silence et les frustrations,
et apporter les idées, la volonté politique,
la pensée créative et les actions concrètes
nécessaires au passage d’une culture de violence à
une culture de paix
partout dans le monde.
(UNESCO, 1995)*

In de Bibliothèque Nationale de Tunisie heb ik het werk van Breisnes (Breisnes, Eide, & Connell, 2004) kunnen inkijken: *‘Rôles masculins, masculinité et violence: perspectives d’une culture de paix.’* Dit is een studie naar de relatie tussen mannen en mannelijkheid enerzijds en oorlog en vrede anderzijds. Naast de rol van mannen in conflictsituaties wordt ook aandacht geschonken aan de rol van mannelijkheid tijdens de opbouw van

vredeprocessen. Dit wordt immers in het discours rond hypermasculinity maar al te vaak over het hoofd gezien. Ik wil hiermee rekening houden in mijn onderzoek en mezelf niet verliezen in een discours dat mannen en mannelijkheid vereenvoudigt tot het negatieve en het agressieve. Ook wil ik de grond van de revolutie niet herleiden tot een mannelijke reactie op allerlei frustraties maar neem het artikel ‘*Social and Political Geography of the Tunisian Revolution: The Alfa Grass Revolution*’ van Habib Ayeb (2011) als verklaring. De geografische, economische, sociale en politieke marginalisering van bepaalde regio's ten voordele van andere ligt aan de basis van het revolutionair proces dat een einde maakte aan de maffiadictatuur van Ben Ali-Trabelsi. Dit werd mogelijk gemaakt door de ad hoc alliantie van verschillende klassen rond de gemeenschappelijke vraag naar Dignité (Ayeb, 2011). Zo is men erin geslaagd te doen wat niemand binnen of buiten Tunesië had verwacht maar dit was ook niet zo onverwacht als vaak wordt gedacht. Het collectieve verzet heeft geleidelijk aan haar krachten gebundeld; al sinds 2008 brak er op verschillende plaatsen protest uit. Over de grenzen heen van *hegemonic* en *subordinated masculinity*, *emphasized* en *devaluated femininity* was en is er heel wat *common ground* in de Tunesische samenleving. Jonge revolutionairen, mannen en vrouwen, zijn er vanuit een niet-bevoorrechtte situatie in geslaagd mensen uit nagenoeg alle rangen en standen op sleeptouw te nemen. Ondanks het feit dat gender centraal staat in deze masterproef, is het belangrijk voor ogen te houden dat dit geen strikt, alles bepalend kader is maar dat het onderhevig is aan verandering.

4. Bronnenbespreking en methodologie

In dit onderdeel wordt beschreven op welke bronnen dit onderzoek is gebaseerd en op welke manier deze werden vergaard. Naast secundaire literatuur worden ook primaire bronnen gebruikt in dit werk. Dit bronnenmateriaal werd verzameld door middel van semigestructureerde interviews. Idealiter zou dit onderzoek gebaseerd zijn op *life histories*; gezien de beperkte omvang ervan ben ik op zoek gegaan naar een waardig alternatief, werkbaar op korte termijn. Dit exploratief onderzoek is gebaseerd op een persoonlijke aanpak en het creëren van een ongedwongen sfeer. Ik heb getracht de verwachtingen die ik vooraf had achter mij te laten. Ik heb mij zoveel mogelijk gedistantieerd van stereotypes om het verkennend karakter van dit onderzoek te benadrukken. Bij het afnemen van interviews in een onbekende omgeving is het essentieel dat de interviewer weet waar hij/zij naartoe wil. Maar het is minstens even belangrijk om het gesprek organisch te laten verlopen in plaats van een strikt plan te volgen. Dit onderzoek is gebaseerd op kwalitatieve onderzoeksmethodes uit de historiografie, antropologie en sociologie. Tijdens de twee weken veldwerk in Tunis heb ik van meet af aan getracht een open geest te houden. Wegens de drukke agenda van mijn gastvrouw was het niet mogelijk om haar te volgen in haar dagelijks leven en haar of haar man bijvoorbeeld een dag te vergezellen tijdens hun werk, zoals ik had gehoopt. Ik stond er alleen voor en dat vertaalt zich in mijn betoog. Als auteur stel ik mij kwetsbaar op door mijn ervaringen volledig prijs te geven in de bijlage van dit werk. Maar enkel zo was het mogelijk om de voor mij nieuwe kennis toe te voegen. De uitvoerige beschrijving van interviews en ervaringen maken een essentieel deel uit van de informatie die ik heb vergaard tijdens het onderzoek. De realiteit die wordt beschreven is een momentopname van de samenleving en de sociale verandering die ik mee vorm gaf. Mijn aanwezigheid in de cafés en vooral het rumoerige onthaal tegenover het verdere verloop van de interviews vertellen heel wat over sociale netwerken en genderconstructies in Tunis.

In tegenstelling tot enkel observeren wou ik zien wat mijn aanwezigheid teweegbracht. Of deze al dan niet geapprecieerd zou worden. Door deel te nemen aan de dagelijkse activiteit kan je heel even deel uitmaken van de samenleving en krijg je een kijk op de culturele heterogeniteit. Je beleeft de culturele praktijken vanop de eerste rij en krijgt zo stilaan weet van de sociale functie die ze vervullen. De manier waarop cultuur deel uitmaakt van globale processen en macrostructuren wordt zo stilaan duidelijk. Helaas draait het in de realiteit soms anders uit dan gepland. Het was niet vanzelfsprekend om zomaar deel te nemen aan de

dagelijkse routine op café. Ik werd behandeld als de buitenstaander die ik was. Keer op keer werd het duidelijker dat ze me enkel vertelden “wat ik wilde horen”. Ik kreeg een voorgekauwd discours te horen, soms bomvol discrepanties afhankelijk van hoe ver ik doorvroeg. Zo vond een bepaalde man het essentieel dat zijn vrouw en zijn vijf dochters onafhankelijk en intellectueel waren maar een job buitenshuis vond hij voor hen veeleer overbodig. Ook zaken die keer op keer onbenoemd bleven, gaven een verscholen mening prijs. Sommige mannen wilden het niet hebben over echtscheiding en niemand van hen wilde praten over LGBTQ-rights. Dit feit gaf indirect een overduidelijke mening weer.

Als basis voor de interviews in Tunis en de manier van werken daar viel ik terug op mijn enige andere veldwerkervaringen namelijk in Ghana. Toen gebruikte ik het werk van Jan Bleyen en Leen Van Molle ‘Wat is mondelinge geschiedenis?’ (2012). Het vormt een ondersteuning voor theoretische redeneringen en voor de praktische uitvoering van interviews en de onderzoeksmethode mondelinge geschiedenis. Bleyen en Van Molle (2012) benadrukken dat je als historicus zelf aanwezig dient te zijn in je werk want je bent actief betrokken bij het ontstaan van de bronnen die je gebruikt. Het is een must om je rol in alle openheid mee te delen aan de lezer. Je bent immers meer dan een doorgeefluik want je ligt mee aan de oorsprong van de geschiedenis van anderen. Dit is ook het geval in deze masterproef. Daarom heb ik ervoor gekozen in het eigenlijke betoog niet met citaten te werken, maar de dialogen uitgebreid en in oorspronkelijke vorm te presenteren als bijlage. Bij mondelinge geschiedenis dient de historicus zich niet alleen in te schrijven in zijn verhaal, hij dient ook rekening te houden met het feit dat herinneringen, hoe persoonlijk ook, altijd sociaal zijn gevormd. Dit is in de sociologie niet anders. Het is van cruciaal belang om ethisch te werk te gaan en rekening te houden met wat er wordt gezegd en door wie. Maar ook wat niet wordt verteld, is van groot belang in mondelinge geschiedenis. Hoewel deze methode dus in hoofdzaak gebruikt wordt in historische werken leent deze zich ook tot een scriptie met een meer sociologische inslag.

Je maakt van een vloeibare vertelling een verhaal dat vastligt door middel van een geluidsopname en vervolgens een transcriptie. Zo laat je het verleden en heden stollen en door het in een context te plaatsen, maak je er een geschiedenis van. Hoewel ik vooropgesteld had om al mijn interviews op te nemen met een dictafoon is dit in werkelijkheid nooit gelukt. In de cafés was het te rumoerig en bij gewone afspraken voelde het onwennig, laat staan bij mijn gastvrouw thuis tijdens het avondeten. Ik baseer me dus op gesprekken die ik niet heb opgenomen maar waarvan ik rechtstreeks een transcriptie heb gemaakt toen ik naar mijn slaapplek terugkeerde. Meestal gingen de gesprekken die ik heb gevoerd op café niet alleen

over de probleemstelling van mijn onderzoek maar ook over wat de mensen van mij wilden horen. Pas wanneer je zelf de nodige informatie hebt verstrekt over wie je bent, wat je doet, waar je vandaan komt en waarom je in Tunesië bent, win je een beetje vertrouwen. Omdat er nu eenmaal geen vaste formule bestaat zoals in de natuurwetenschappen heb ik de aanpak gekozen die het best bij de verschillende situaties paste.

Wanneer de transcriptie van mijn notities vlak na de gesprekken gebeurde kon ik veel meer herinneringen oproepen dan wanneer er enkele uren verstreken waren. Wanneer ik maanden later terug kijk naar mijn notitieboekje kan ik nog perfect de sfeer oproepen waarin de discussies plaatsvonden maar kan ik soms amper zelf mijn eigen handschrift ontcijferen, laat staan dat van anderen. Met behulp van een dictafoon was dit hoogstwaarschijnlijk ook het geval geweest, een overvloed aan lawaai en een tekort aan lichaamstaal hadden het ontcijferen van het gebrekkige Frans bemoeilijkt. Achteraf ben ik blij dat ik geen geluidsopnames heb gemaakt want dan had ik nooit de drang gevoeld om meteen achter mijn computer te kruipen en de discussies neer te pennen toen ze nog fris in mijn hoofd zaten. Bleyen en Van Molle verkiezen de term ‘verteller’ in plaats van ‘respondent’, ‘getuige’ of ‘informant’ wanneer het gaat over de mensen die aan het woord komen. Een verteller is iemand die actief zijn verhaal doet, in tegenstelling tot een respondent die enkel antwoorden geeft op vragen die hem worden gesteld, een getuige die slechts iets heeft waargenomen of een informant die wordt geraadpleegd. Hier wil ik aan toevoegen dat de auteur ook een verteller is. Net als bij een foto wordt dit onderzoek vormgegeven door degene die zowel voor als achter de lens staat. Je krijgt de mensen die in beeld komen enkel te zien op de manier waarop de auteur ze ziet. Dit is een unieke blik die inzoomt op bepaalde aspecten en andere facetten totaal onderbelicht of zelfs niet eens opmerkt.

Tijdens mijn verblijf in Tunis heb ik vier cafés bezocht op de Avenue Habib Bourguiba te Bardo, de stilte in de Nationale Bibliotheek verstoord, een universiteit bezocht en verschillende uitstappen gemaakt waar ik tal van mensen heb gesproken. In totaal laat ik zo’n vijftien verschillende vertellers aan het woord komen in de bijlage van deze masterproef. De omvang van deze gesprekken varieert enorm, gaande van een half uurtje tot de ontelbare lange gesprekken die ik met mijn gastvrouw Khadja en medehuurder Dalia. Daarbij komt dat sommige situaties een grotere impact hebben nagelaten dan eender welk gesprek.

Ondanks het feit dat ik slechts voor twee weken veldwerk kon doen wou ik deze thematiek benaderen vanuit de gemeenschap en niet top down te werk gaan. Op een interactieve manier onderzoek doen was haalbaar ondanks de tijdelijke beperking. Wanneer je ergens slechts twee weken verblijft verschilt de organisatie enorm van de voorbereidingen bij langer onderzoek. De mogelijkheid om mijn onderzoeksvragen af te toetsen is dan ook beperkt. Het voorbereidende werk is cruciaal en omdat ik niet over een uitgebreid lokaal netwerk beschik kan ik moeilijk op voorhand nagaan hoe mijn vragen onthaald zullen worden. Dit trachtte ik op te lossen door vooraleer ik aan de universiteit van Manouba interviews ging doen een test interview af te nemen met de oudste zoon des huizes van de familie waarbij ik verbleef. Deze bleek echter veel te jong en zat in het midden van de nationale eindexamens van de lagere school. Iets wat behoorlijk veel stress met zich meebracht, de jongen had last met eten en slapen door de druk om goed te presteren op deze nationale eindtest Arabisch, Frans en wiskunde. Khadja had het te druk met verbeterwerk dus was Dalia mijn testpersoon. Ik deed dit niet alleen om mijn informanten gerichte vragen te kunnen stellen maar vooral ook voor mezelf. Ondanks het feit dat Dalia geen Frans sprak was het een hele opluchting dat ze de tijd nam om mijn vragenlijst uitgebreid te overlopen.

Het was de eerste maal dat ik interviews zou afnemen in het Frans. Het welslagen van een interview hangt af van vlot verloop en een ontspannen omgeving. Dit is onmogelijk wanneer je jezelf niet goed voelt en overspannen overkomt. Onzekerheid en of zenuwen kan je natuurlijk nooit volledig wegwerken maar dit kan anderzijds ook geruststellend werken wanneer je beiden niet goed weet wat je moet verwachten. Ik plande gelukkig enkel interviews met studenten, leeftijdsgenoten en niet bij gezagsdragers of hoogwaardigheidsbekleders en dus rekening te houden met bepaalde programmaboekjes of protocollen was niet nodig. Hoewel ik ervanuit ging dat het Frans van de mensen die ik zou ontmoeten veel beter zou zijn dan het mijne was dit niet het geval. Zeker op café viel het op dat er heel vaak werd overgeschakeld naar hun moedertaal omdat ze de juiste woorden niet konden vinden. Op de universiteit daarentegen waren er twee jongens die Engels boven Frans verkozen van zodra ze een Engels artikel in mijn werkmap zagen zitten. In tegenstelling tot hun schamel Frans spraken ze bijzonder vlot Engels.

Na het overlopen van de *informed consent* bleef een ongedwongen sfeer behouden waarbij men vrijuit kon praten maar in de meeste gevallen toch professioneel te werk kon gaan. Natuurlijk kwamen er kritische blikken over het feit dat ik als 22-jarige studente alleen uit België kom om interviews te doen de Tunesische invulling van mannelijkheid voor en na de revolutie. Ik had niets anders verwacht. Van meet af aan wou ik duidelijk stellen dat dit uit

oprechte interesse is naar hun verhalen en zonder dubbele agenda. Door mij grondig in te lezen kwam ik niet onvoorbereid over en kon ik meer geloofwaardigheid verlenen aan mijn onderzoek. Mensen waarderen het sterk wanneer je interesse toont en laat blijken dat je de situatie tracht te doorgronden. Dit onderzoek vertrekt vanuit de theorie van Cerwonka en Malkki (2008) die stelt dat je eigen persoonlijkheid en achtergrond een enorme impact heeft op het onderzoek dat je voert. Ik ga er dan ook van uit dat als er iemand anders met net dezelfde onderzoeksvragen aan de slag zou gaan, de resultaten waarschijnlijk zullen verschillen van de mijne. Het feit dat ik een vrouw ben, 22 jaar oud, een Belg en een opleiding geschiedenis heb genoten et cetera drukken allemaal hun stempel op mijn onderzoek en de vragen die ik wel en niet heb gesteld. Of bijvoorbeeld het vrouw zijn in mijn voor- of nadeel heeft gewerkt kan ik zelf niet goed inschatten. Het heeft een invloed gehad dat is zeker, maar net daardoor heb ik heel wat informatie kunnen vergaren. Een sprekend voorbeeld is hoe de manier waarop men mij te woord stond afhankelijk was van welke outfit ik aanhad. Of ik al dan niet au sérieux genomen werd door sommigen doet niets af aan de waarde van mijn onderzoek. Ondanks het feit dat mijn onderzoek in grote mate focust op mannelijkheid en vrouwelijkheid kwam in sommige gevallen mijn Belgische nationaliteit extra in de kijker te staan.

Bij het begin van mijn veldwerk was het mijn bedoeling om interviews af te nemen bij studenten aan de universiteit van Manouba. De koers van mijn onderzoek is echter anders gelopen. Op basis van gesprekken met mijn huisgenote Dalia en het lezen van bijkomende literatuur van Farha Ghannam (2013) besloot ik om af te wijken van mijn oorspronkelijk plan. Mijn nieuwe doelgroep werd de werkloze jeugd op café in de Habib Bourguiba van Bardo. Aanvankelijk om zo op te klimmen naar universitaire jeugd afkomstig uit de Bardowijk maar ook dit plan werd afgevoerd door enkele *erreurs de parcours* en een confronterend gesprek met een doctoraatstudent. Dit alles heeft tot gevolg dat het enige wat de mensen die aan bod komen gemeen hebben is, dat ik hen ontmoet heb tussen 3 en 17 juni 2015. Naast jeugd heb ik ook volwassenen gesproken, naast werklozen en hooggeschoolden ook ambtenaren en middelbare school studenten. Enkel van de generatie ouder dan 65 jaar heb ik niemand ontmoet. Om de invloed van externe factoren uit te schakelen gebeuren interviews best in een vertrouwde omgeving, zonder afleiding door andere personen. In Tunis ben ik er nauwelijks in geslaagd alleen te zijn met vertellers. Maar de dynamiek van de groepsdiscussies op café heeft ongetwijfeld bijgedragen tot dit werk. Er waren toeschouwers die zich afzijdig hielden, mensen die het gesprek onderbraken maar onderweg de interesse verloren et cetera. Toch heeft hun aanwezigheid een invloed hebben gehad op de verhalen die werden verteld en de

manier waarop ze verteld werden.

Ik heb getracht open en duidelijk te werk gaan en wil de doelstellingen van dit onderzoek van meet af aan helder weergeven. Ik had steeds een korte voorstelling van mijn onderzoek in het Frans en Engels op zak en een *informed consent* in beide talen. Ik ben altijd behoedzaam geweest met het geven van persoonlijke informatie. Mijn mening over de gebeurtenissen in Tunesië en de feministische trends kwam nauwelijks aan bod tijdens de interviews. Het was mijn streefdoel om objectief te blijven want mijn eigen emotioneel oordeel biedt geen toegevoegde waarde aan het verhaal van anderen.

Gedreven door nieuwsgierigheid ben ik heel wat te weten gekomen over hoe de Tunesische mannelijke identiteit van vandaag tot stand is gekomen. Ondanks de open vragen ben ik in de cafés en op de universiteit toch semigestructureerd te werk te gaan door de interviews volgens een vast patroon te laten verlopen. Eerst en vooral werden de korte inhoud en *informed consent* samen doorlopen. Er werden toelichting geven waar nodig indien er vragen kwamen. Vervolgens kon men een pseudoniem kiezen uit een hele lijst met namen van internationale vedettes of zelf een Tunesisch voorbeeld kiezen. Ik ging steeds van start met het peilen naar hun ervaringen tijdens de revolutie. Of ze mee op straat getrokken zijn of eerder toekeken langs de zijlijn. De anekdotes die ik hier verwacht had over henzelf of hun familieleden bleven uit. Men zou nochtans kunnen verwachten dat mensen automatisch hun aandeel in de revolutie gingen overdrijven maar dit was niet het geval. Ofwel omdat ze niet hadden deelgenomen aan de straatprotesten en er dus geen voeling mee hadden ofwel omdat dit onderwerp nog te gevoelig lag om er op een eerste of tweede ontmoeting over te praten. Pas wanneer iemand uitgepraat was over de revolutie ging ik over naar de genderbenadering. Dit deed ik via een rooster met eigenschappen waaruit ze de drie belangrijkste voor een Tunesische man kunnen kiezen en zelf toevoegingen kunnen doen. In de zoektocht naar een gepaste manier om mensen te bevragen over de eigenschappen van de ideale man/vrouw merkte ik op dat het bijzonder moeilijk is om uit het niets kenmerken te bedenken. Het is al niet eenvoudig om jezelf te beschrijven in drie woorden, laat staan de ideale man of vrouw. Een houvast/leidraad op papier leek mij dus geen overbodige luxe. Ik zocht naar een methode om de mensen die ik zou ontmoeten de keuze te geven uit verschillende eigenschappen. Een lange lijst van eigenschappen is niet echt een gemakkelijk hanteerbaar hulpmiddel want een overaanbod aan keuzes maakt beslissen alleen moeilijker. Uiteindelijk heb ik een raster gemaakt op A4 formaat met 25 trefwoorden erin. Zo bleef het geheel overzichtelijk genoeg. Bij het opstellen ervan koos ik voor de meest uitgesproken karaktertrekken. Het was ook mijn bedoeling om zo veel mogelijk tegengestelde eigenschappen te vermelden om na te kunnen

gaan of er kan gesproken worden van een *gender binary*. Is er sprake van een ambigue tweeledige invulling van gender in Tunesië en uit deze zich in tegenovergestelde kenmerken? *Fort* versus *vulnérable*, *ambitieux* versus *modeste*, *déterminé* of *docile* enzovoort. Daarnaast werd de nadruk gelegd op bepaalde houdingen die kunnen worden geassocieerd met het bedrijfsleven en andere die uit de privésfeer komen, *collégial* versus *affectueux* bijvoorbeeld. Ook deze onderverdeling staat in het teken van het achterhalen van de heersende gender-constructies. Worden vrouwen steevast geassocieerd met het leven binnenshuis en zijn mannen heer en meester in de publieke ruimte of niet? Op deze manier worden de antwoorden inderdaad gestuurd en in de praktijk is ook niemand met aanvullingen op dit rooster gekomen. Hieruit kan worden afgeleid dat de meest belangrijke eigenschappen waren vermeld maar het kan even goed wijzen op een gebrek aan inspanning. Misschien hebben de mensen die ik aansprak haastig een keuze gemaakt om zo snel mogelijk met rust te worden gelaten.

Na het typeren van de ideale man vroeg ik hen welke eigenschappen ze aan de ideale vrouw zouden toeschrijven. Zijn dit al dan niet dezelfde kenmerken als voor de man? Dit was genoeg voer voor een discussie.

Open vragen lieten de vertellers toe om zaken naar voor te brengen die ik nog niet had opgenomen in mijn onderzoek. Hieronder staat een lijst met de vijf hoofdvragen waarmee een interview van start ging, de tabel met mannelijke/vrouwelijke eigenschappen en de daarbij horende vragen.

- Hoe heb jij de Revolutie van Vrijheid en Waardigheid ervaren? Heb je deelgenomen aan de protesten en zo ja met welk doel voor ogen? Wat waren de motivaties en frustraties die heersten in 2010?
- Hoe hebben deze ontwikkelingen jouw leven beïnvloed? Heeft enkel het openbaar leven eronder geleden of ook je privéleven? Hoe zou je de gevoelens beschrijven die naar boven komen als je terugdenkt?
- Hoe is het vandaag gesteld met jouw politiek engagement en dat van leeftijdsgenoten?
- Hoe zie je de toekomst voor jouw generatie? Wat zijn de (in)directe gevolgen van de maatschappelijke veranderingen? Zijn er elementen die de hoop op een ideale toekomst ondermijnen? Bij wie ligt de verantwoordelijkheid hiervoor?
- Denk je dat het mogelijks opnieuw tot massaal protest zou kunnen komen? Waarom wel/niet?

Vulnérable	libre	fidèle	sociable	affectueux
Confiant	ambitieux	engagé	intuitif	modeste
Créatif	entreprenant	digne	attentionné	intellectuel
persévérant	indépendant	assertif	fort	docile
décisif	collégial	résistant	gentil	déterminé

Figuur 1 Mogelijke eigenschappen van de ideale man/vrouw

- Kan je de drie, volgens jouw belangrijkste, kenmerken voor mannen hieruit kiezen? Of staan de juiste er niet tussen?
- Zou je bij elk van deze eigenschappen kunnen verklaren waarom je ze gekozen hebt en van waar je denkt dat dit ideaal afkomstig is?
- Zou je er eveneens drie kerneigenschappen voor vrouwen kunnen uithalen?
- Zou je bij elk van deze eigenschappen kunnen verklaren waarom je ze gekozen hebt en van waar je denkt dat dit ideaal afkomstig is?
- Hoe komt het dat deze eigenschappen verschillen/gelijk zijn?
- Is de man de beschermheer van de nationale waarden? En is het mogelijk om deze rol op zich te nemen?
- Zorgt de opkomst van het feminisme voor een afkalving van het nationalisme of versterken ze het?
- Khaoula wordt gezien als een heldin en het symbool voor de wederopstanding van het nieuwe Tunesië. Hoe denk je hierover?

- Heeft de revolutie de jeugd wakker geschud maar is ze nu opnieuw ingedommeld?

Later werden de twee volgende vragen hieraan toegevoegd:

- Zijn er woorden in het Tunesische dialect die “een goede man” beschrijven?
- Kan je ze vinden in het liedje Gabi Gabi van Kafon?

5. Genderrollen anno 2015, bespreking van constructies van mannelijkheid en vrouwelijkheid in Tunesië op basis van kwalitatieve data

In dit hoofdstuk komen naast een korte samenvatting van de groepsdiscussies ook enkele opmerkelijke casussen aan bod die een beeld schetsen van de genderverhoudingen in Tunis anno 2015. De veldwerknooties die hiervoor worden gebruikt, zijn het resultaat van een verblijf in Tunis van 3 tot en met 17 juni 2015. Deze notities zijn een samenvatting van een persoonlijk logboek. Dit werd volledig geanonimiseerd in overeenstemming met de nieuwe regels over wetenschappelijke integriteit en onderzoekethiek. Enkel de auteur beschikt over deze veldwerknooties en over een niet-gedecodeerde namenlijst van de mensen die aan het woord komen. Dit bronnendocument is eigendom van de Universiteit Gent aangezien dit onderzoek werd uitgevoerd in het kader van een masterproef tot het behalen van een Master na Masterdiploma Conflict en Ontwikkeling. Enkel de promotor van deze masterproef en diens assistent hebben toegang tot dit document. Verder werd het enkel door derden nagelezen op spellingsfouten en ter controle van de grammatica. Dit document wordt door een wachtwoord beveiligd digitaal bewaard op de computer en externe harde schijf van de auteur en op de online opslagdienst Dropbox. Deze digitale versie zal 5 jaar worden bewaard. Dit geldt eveneens voor de hard copy van dit werk die in het bezit is van de Universiteit Gent. Eerst volgt een beknopt overzicht van de resultaten van de groepsdiscussies in Tunis.

5.1 *Tunis labess?*

De titel van dit hoofdstuk verwijst naar de film ‘*Gabes labess*’ van Habib Ayeb. Het wil zo veel zeggen als “Gaaf alles goed met jou, Tunis?”. Dit hoofdstuk is het resultaat van exploratief onderzoek met als *primum movens* meer te weten te komen over het dagelijkse leven en over de rol van gender in de Tunesische hoofdstad. Nagenoeg alle discussies vinden plaats in de wijken Bardo en Saint Clément. Het zijn residentiële wijken ten westen van La Medina en Centre-Ville. Ze vormen een bruisend centrum waar een handvol statige overheidsgebouwen staan en waar ook het Bardomuseum zich bevindt. Er zijn tal van mogelijkheden om boodschappen te doen, gaande van een vroegmarkt met verse groenten tot een Monoprix. Wie geen zin heeft om zelf te koken, vindt er eetgelegenheden op elke hoek van de straat. Ook banken en telefoonwinkels zijn in overvloed aanwezig. De woning waar ik verblijf bevindt zich tussen Bardo en Saint Clément vlakbij de Route Nationale 7. Dit is een van de belangrijkste verkeersassen naar het centrum van Tunis.

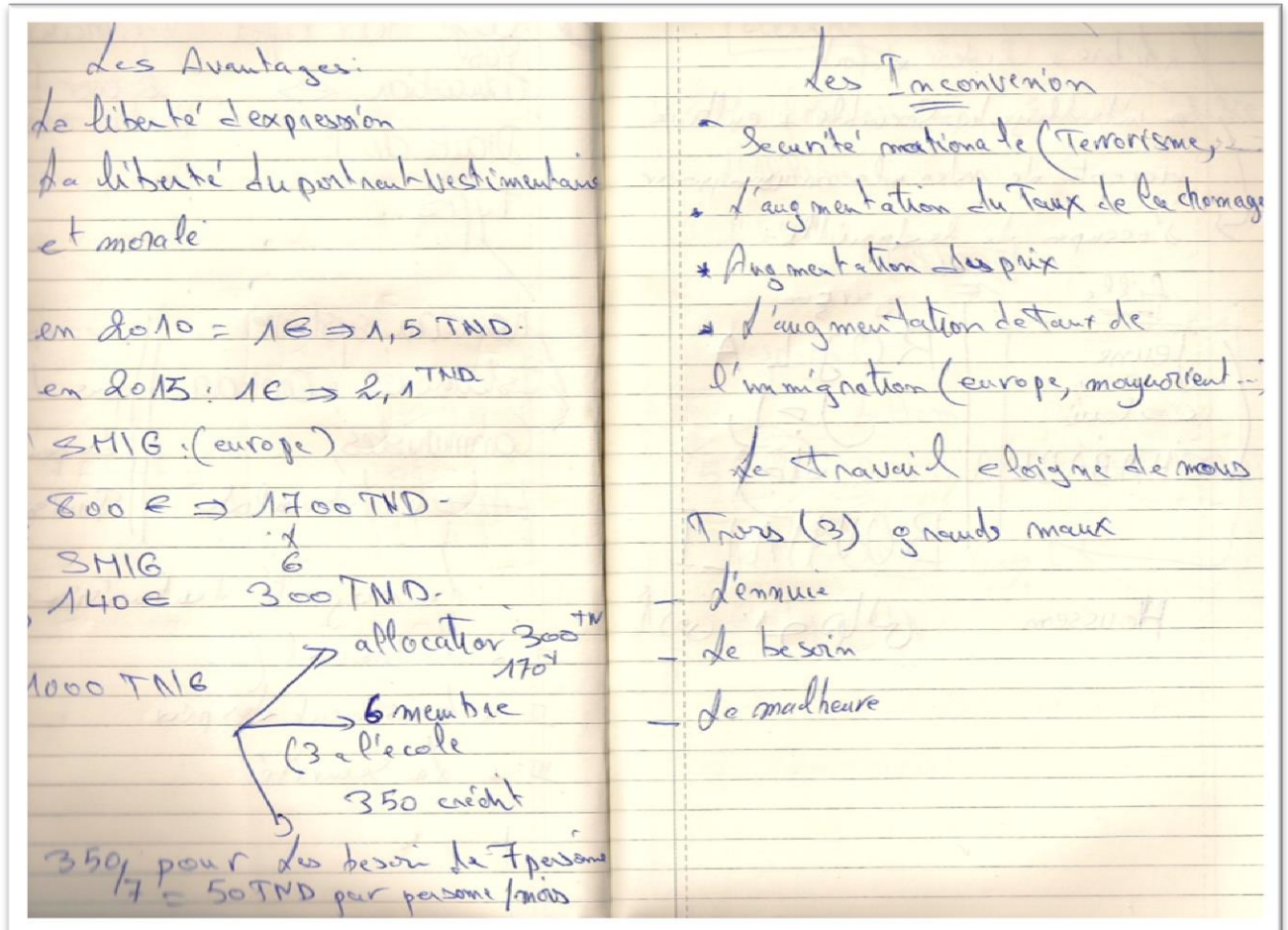
Voor mijn eerste interviews in een *Salon de Thé* trek ik naar de Avenue Habib Bourguiba in Bardo. Ik stap er gewoon een binnen en doe alsof ik al jaren interviews afneem in dit soort etablissementen. Mijn stappenplan loopt als volgt. Ik vraag beleefd aan de uitbater of ik hem enkele vragen mag stellen. Zo ja, stel ik mezelf even kort voor aan de hand van mijn officiële papieren. Zo nee, op naar het volgende café. Aan de Avenue Habib Bourguiba in Bardo zijn er ongeveer vijftien salons, hopelijk vind ik wel ergens een goede ziel die Frans spreekt. Vervolgens zal ik de persoon duidelijk maken waar mijn onderzoek over gaat en vragen of hij bereid is het *informed consent* te ondertekenen. Bij wijze van inleiding vraag ik welke bekende persoon naar zijn mening de ideale man belichaamt. Het kan een sportheld, een filmster of een politieke figuur zijn, het maakt niet uit. Deze naam kan dan als pseudoniem dienen. Ik heb alvast een lijst opgesteld met mannen die vrijwel zeker aan bod zullen komen, zoals Brad Pitt en Lionel Messi (zie bijlage). Het zou interessant kunnen zijn indien de mannen zelf voor populaire Tunesiërs kiezen. Van de vijftien mannen die hun verhaal deden, hebben er twee bewust niet voor een pseudoniem gekozen (toch werden ook zij geanonimiseerd). Eén man koos resoluut voor Bourguiba als alias en een andere voor Ben Ali (voor deze laatste werd ook door een tweede man gekozen en die ging uiteindelijk voor Diego Maradona). Naast Hannibal en Kafon zijn dit de enige Tunesische namen die gekozen werden als pseudoniem. Tupac, Lionel Messi, Pél , James Brown en David Beckham zijn de andere keuzes van de Tunesische mannen die ik heb gesproken. Aan vijf mannen heb ik zelf een pseudoniem gegeven omdat ze niet wilden kiezen of voor dezelfde zangers en voetballers kozen. De taal van voetbal en muziek is universeel, zoveel is duidelijk. Op basis van wat ik heb gelezen in de bibliotheek van Tunis en de gesprekken die ik heb gevoerd met mijn huisgenote Dalia, onderzoekster aan het IRMC (*Institut de recherches sur le Maghreb contemporain*), heb ik nog tal van bijvragen bedacht.

De rode draad doorheen de gesprekken met deze mannen was het povere enthousiasme over de revolutie. Op één of twee na waren ze daarover zeer vlug uitgepraat en vatten ze de revolutie samen als ‘gefaald’, ‘onvoldoende’, ‘voorbij’, ... Het enige positieve resultaat ervan was unaniem het recht op vrije meningsuiting. Volgende passage uit een groepsdiscussie beschrijft de algemene gevoelens vrij duidelijk.

“La révolution n’a rien changé” is het eerste wat Habib, een politieagent van middelbare leeftijd, zegt na het lezen van mijn korte voorstelling. “Et celui-là, il veut que le président retourne” zegt hij terwijl hij naar zijn collega Ben Ali wijst. De verbazing valt van mijn gezicht af te lezen en de mannen beginnen vanzelf hun mening te verduidelijken. “Sauf la

liberté d'expression rien n'a changé" zegt Ben Ali. "Et la liberté ne paie rien du tout. Ce qu'on a besoin, c'est du travail mais l'état aujourd'hui ne fait rien, rien du tout". Het zijn harde woorden maar stilaan blijken hun frustraties terecht wanneer er een uitzetting volgt over de stijgende prijzen. Nu laat Tupac, een werkloze van 26, zich voor het eerst gelden. Hij is zichtbaar geïrriteerd. Hij heeft geen vast werk en hij kan het niet goed verdragen dat mensen in staatsdienst met een vast loon klagen over hun financiële situatie. Tupac heeft nood om te ventileren over zijn 'miserabele situatie' zoals hij dat noemt. Hij heeft een diploma toerisme behaald maar hij komt er geen stap verder mee. Hij leeft van tijdelijke jobs en hij is niet eens in staat om zijn kleren en sigaretten te betalen. Iedereen in het café rookt de hele tijd. Niet enkel een ongezond maar sinds de revolutie ook een steeds duurder wordend tijdverdrijf. Tupac fronst zijn voorhoofd bij elke trek aan zijn sigaret. Hij is gefrustreerd, voelt zich als een vogel in een kooi en ziet het leven aan zich voorbijgaan. De onmacht en de uitzichtloosheid blijken uit wat hij zegt. Dit wordt nog erger wanneer hij praat over Europa. Kafon, de hyperactieve bartender, hoort dit en pikt er onmiddellijk op in. Zijn twee oudere broers wonen in Europa en verdienen daar de kost. Ze verdienen er wel 800 euro per maand en dat spreekt tot de verbeelding van deze mannen. Ze willen beiden niets liever dan vertrekken. Ze willen werken, geld verdienen, een vaste woonst betrekken en een gezin stichten. Tupac wacht op een meevaller, een job waarmee hij op korte tijd 2000 € kan verdienen om de boot te nemen. Het wordt pas grimmig als hij stelt dat hij liever riskeert om te sterven op zee dan een dag langer in Tunesië te blijven. Van zodra hij geld genoeg heeft, zegt hij, want wat heeft hij te verliezen... Wanneer ik vraag wat de oplossing is voor deze uitzichtloze situatie neemt Habib het woord opnieuw, nog voor ik mijn vraag kan afmaken. Hij stelt dat er verschillende politieke types zijn in het nieuwe systeem: de islamisten van Enahhda, de communisten (waarmee hij het nieuwe links bedoelt) en de liberalisten. Dit is het moment waarop Habib mijn notitieboek overneemt. Hij vertelt dat deze nieuwe elite niet de meerderheid van de bevolking vertegenwoordigt en schrijft dit ook naast mijn rudimentair schema. Daaronder vermeldt hij dat de meerderheid van de Tunisiërs slechts drie dingen wil: in de eerste plaats werk, ten tweede prijsverlagingen en ten derde veiligheid. Veiligheid betekent vooral bescherming tegen terrorisme en aanvallen vanuit de buurlanden. Op mijn vraag of er dan helemaal niets is verbeterd sinds de revolutie zijn de vier overgebleven geïnteresseerden het oneens. Ben Ali vindt resoluut van niet, Tupac en Kafon discussiëren onderling en Habib besluit in stilte een overzicht te maken in mijn schrift. Bijzonder handig blijkt achteraf. Volgens Habib zijn de belangrijkste voordelen na de revolutie de vrijheid van meningsuiting, de vestimentaire keuzevrijheid (het dragen van een niqab voor vrouwen of een

baard voor mannen) en de goede moraal. Maar ook voor hem zijn er overwegend nadelen: de zwakke nationale veiligheid (vanzelfsprekend het belangrijkste voor deze agent), het stijgen van de werkloosheidscijfers, de enorme prijsstijgingen en als gevolg van dat alles de grote immigratiedrang bij de jeugd.

Figuur 2 De voor- en nadelen van de revolutie volgens Habib.

Om er zeker van te zijn dat ik niets zou vergeten of verkeerd zou noteren, nam Habib achteraf, terwijl ik met de anderen aan het praten was, mijn schriftje bij zich en lijstte de voor- en nadelen nog eens op. Vele anderen, die jonger waren dan Habib, gingen hier minder uitvoerig op in maar in grote lijnen kwam het steeds weer hierop neer. Na het bespreken van de revolutie ging ik stevast over tot de analyse van het rooster met eigenschappen. Iets wat voor de meeste mannen wel even wat tijd vroeg om over na te denken. Sommigen vonden dit larie en kozen geen eigenschappen. Anderen maakten er zich snel van af door te zeggen dat ze exact dezelfde mening hadden als de anderen rond de tafel. Eén jongeman aan de Université

Central zag het anders. “*There’s no such thing as a Tunisian men*” zei hij. Dit soort analyse gaat inderdaad voorbij aan de heterogeniteit van de bevolking maar men moet ergens beginnen. Ik zie het als een aanknopingspunt voor verdere vragen en een mogelijkheid tot bijkomend onderzoek.

Eigenschap	Aantal keren gekozen
Sterk	5
Trouw	4
Sociaal	3
Vrij	3
Onafhankelijk	2
Ambitieuus	2
Attent	1
Lief	1
Hard	1

Figuur 3 Eigenschappen van de ideale man

Het woord dat het meest gelinkt werd aan de ideale Tunesische man is ‘sterk’. Op de tweede plaats komen de eigenschappen ‘trouw’ en ‘sociaal’ te staan. Verder werden ‘vrij’, ‘onafhankelijk’ en ‘ambitieuus’ ook meermaals gekozen. De eigenschappen ‘attent’, ‘lief’ en ‘hard’ liggen ver uit elkaar en werden slechts een enkele keer gekozen. Omdat verhalen meer zeggen dan het analyseren van een tabel kies ik ervoor om de mannen zelf aan het woord te laten over hun keuze.

Volgens Habib dient een man vrij te zijn en hij moet trouw en sterk zijn. Habib is niet alleen trouw aan zijn vrouw en familie maar ook aan zijn religie. Voor hem zijn dat de belangrijkste eigenschappen en de normen die hij voor zichzelf hanteert. Een ander voorbeeld is Lionel. Lionel is nu 22 en op zoek naar een job, hij vindt het belangrijk om ambitieus, onafhankelijk en weerbaar te zijn. Dat hij deze waarden kiest, heeft volgens hem alles te maken met de situatie in Tunesië. “Want het is vandaag heel moeilijk om ambitieus te zijn. De economische realiteit laat het niet toe om je dromen waar te maken als man, toch zeker niet voor je dertigste”.

5.2 *C'est impossible*

“Donc c'est dur pour les jeunes hommes tunisiens d'élever une famille?” Tupac antwoordt me dat het onmogelijk is. Je hebt geld nodig, veel geld, voor een trouwfeest, een woonst, elektriciteit enzovoort. Hij zegt dat het onmogelijk is om het goed te doen in 2015 dus dat veel van zijn vrienden bewust alleen blijven. Met zijn budget is het volgens Tupac niet eens mogelijk om een trouwfeest op straat te houden. Dit gebeurt steeds vaker maar volgens Tupac en mijn gastvrouw Khadja is dit geen goede keuze. “Occuper la rue c'est quelque chose pour des SDF”, onderbreekt Habib en hij verduidelijkt deze afkorting: ‘On dit pas des vagabonds mais des SDF, sans domicile fixe’. Deze afkorting slaat trouwens niet alleen op daklozen maar ook op mensen die huren en geen eigen huis bezitten. Voor velen is het bezitten of huren van een woning een belangrijke voorwaarde om een gezin te stichten, iets wat in het huidige economische klimaat steeds moeilijker lukt. Tupac wijst een andere jongeman aan in het café en zegt dat deze net 30 is en getrouwd en nu zijn vrouw zwanger is niets anders doet dan werken, dag en nacht, om te zorgen dat alles in orde komt. “C'est impossible.” Deze woorden worden dikwijls herhaald. Ook door Habib die zegt dat het in zijn jonge jaren toch veel gemakkelijker was om te trouwen en een gezin te stichten. Maar sinds de prijsstijgingen is het voor de jeugd zeer moeilijk geworden om op eigen benen te staan. Dit besef zorgt voor de nodige stress want zonder een gelukkige jonge generatie kan het land niet voort, zegt Habib. De regering, de overheid, dat zijn allemaal ouderen die enkel voor zichzelf zorgen en zich niets aantrekken van de jeugd en de hoge werkloosheidscijfers. Dus de jeugd voelt zich niet vertegenwoordigt door de politiek? Neen, stellen ze resoluut. Het gebrek aan engagement komt dus voort uit het wantrouwen in de staat? We wantrouwen het volledige systeem, zegt Habib.

Op zich is het vrij eenvoudig. Wat de jonge mannen die ik heb ontmoet in Bardo willen, ligt volledig in de lijn van de verwachtingen. Ze willen onafhankelijk zijn. Ze willen een job vinden en de liefde van hun leven. Een man is sterk, autonoom en vrij. Niet alleen uiterlijk vertoon, zoals merkkledij, gel in de haren, sigaretten roken..., maakt wie je bent maar vooral wat je bereikt. Een goede job is iets om trots op te zijn. Het opent mogelijkheden en je verdient er respect mee, niet alleen bij je vrienden maar ook bij het andere geslacht. De zaken waar jonge mannen voldoening uit halen zijn universeel. Je geeft betekenis aan je leven door volgens bepaalde normen en waarden te leven. In Tunis ligt de basis in de Islam. Een goede man is trouw aan zichzelf, aan zijn familie en aan zijn religie. Je gaat naar school, je haalt een diploma, je vindt werk, je zoekt een woonst en je vindt een vrouw met wie je trouwt, die van

je huis een thuis maakt en met wie je kinderen krijgt, én je wordt hoofd van het gezin. Dat is de juiste volgorde en zo ziet het ideale plaatje eruit. Als je dit verwezenlijkt als man, kan je trots zijn, is je familie fier en je leven geslaagd. Dit klinkt allemaal heel eenvoudig maar je kunt het onmogelijk bereiken wanneer je de economische middelen niet hebt. De impact van werkloosheid op masculiniteit is bijgevolg zeer groot.

Op het strand genieten velen van de zon en de zee, ook tal van oudere blanke dames die in de watten worden gelegd door jonge werkloze Tunesische mannen. Dit fenomeen was mij enkel bekend van reportages op televisie. Het is behoorlijk confronterend om te zien hoe leeftijdsgenoten uitgebreid staan te zoenen met dames van de leeftijd van hun moeder of zelfs van hun grootmoeder. Maar er is niemand die oordeelt, veroordeelt of zelfs maar opkijkt.

Habib wil nog een voorbeeld geven: wat als hij en zijn vrouw uit elkaar gaan? Dan moet hij geld betalen om zijn vrouw en vijf dochters te onderhouden en zij mogen in zijn huis blijven wonen. Dan kan hij na zijn werkuren gaan bedelen. Het is natuurlijk niet goed om te scheiden en indien hij en zijn vrouw van mening verschillen, zullen ze toch nog bij elkaar blijven, voegt hij toe. Hij wil mij er duidelijk van verzekeren dat hij zoiets nooit zou doen. Dus vraag ik meteen of het dan een schande is om te scheiden in Tunesië. Voor mannen is het niet echt een probleem. Tupac onderbreekt en zegt dat gescheiden vrouwen niet goed zijn. Mensen praten over hen en ze krijgen veel negatieve aandacht want iedereen wil weten wat er aan de hand is. De verbeelding van sommigen durft dan op hol te slaan en voor je het weet worden de vrouwen beschuldigd van alles en nog wat. "Dus jij zou nooit iets met een gescheiden vrouw beginnen?" vraag ik aan Tupac. "Nee, dat is om problemen vragen, zeker hier in Tunesië. In Europa misschien, misschien dat het daar voor minder problemen zorgt". Hier zie ik de kans om aan Tupac te vragen wat hij vindt van jonge mannen die in de kuststadjes op zoek gaan naar Europese vrouwen van ongeacht welke leeftijd. "Dat is een economische keuze" zegt hij meteen, "dat moet je respecteren. Het is een strategie als een ander, deze dames brengen grote hoeveelheden Europees geld mee en zijn er zich niet van bewust hoe hard je hier als jonge man moet werken voor wat zij spenderen op vakantie". "Dus het is een respectabele keuze?" vraag ik. "Natuurlijk, je hebt niets te verliezen." Achteraf bekeken had ik hier verder moeten doorvragen. Of het niet verkeerd is om als man afhankelijk te zijn van een vrouw? Of de mannelijke eer dan niet wordt gekrenkt? Of men dan niet minder aanzien geniet bij vrienden?

Werken, geld verdienen, een vaste woonst betrekken en een gezin stichten: hiervan hangt het welslagen als man volledig af. Het belang van een job valt hierbij niet te onderschatten. Er is nu eenmaal geld nodig vooraleer iemand zelfstandig in het leven kan staan. Het aanzien als man binnen de maatschappij is dus grotendeels afhankelijk van een tewerkstelling en een vast inkomen. Dit heeft tot gevolg dat werklozen worden ingedeeld bij de categorie van *subordinated masculinities*. De jeugdwerkloosheid en de geografische, economische, sociale en politieke marginalisering van bepaalde regio's ten voordele van andere lag mee aan de basis van het revolutionair proces dat een einde maakte aan de maffiadictatuur van Ben Ali-Trabelsi. Tot op heden wordt er van staatswege weinig initiatief getoond om op deze punten verandering te brengen. *Subordinated masculinities* hebben bijgevolg verschillende strategieën gevonden om overeind te blijven. Dat jonge Tunesische mannen hiervoor rekenen op het geld van oudere Westerse dames is een vorm van overleven en in het Café Tour Eiffel wordt hier niet om gelachen. Niet door andere werklozen maar ook niet door de twee ambtenaren in het gezelschap. Of dit een even respectabele manier van overleven zou zijn voor jonge meisjes betwijfel ik sterk maar ik ben er niet op ingegaan.

Volgens de mannen met wie ik heb gesproken is de ideale man, de norm die wordt uitgedragen door de Tunesische samenleving, een sterke, trouwe en sociale man met een goede job en een intelligente vrouw. Mannelijke identiteit is een construct dat niet alleen wordt gevormd door mannen, de rol van vrouwen hierin is minstens even groot: als moeder, zus, vriendin, echtgenote, schoonmoeder of onderwijzeres. Iedereen drukt zijn eigen stempel op de manier waarop mannelijkheid vorm krijgt. In het volgende onderdeel wordt beschreven wat het antwoord was van mannen wanneer ze de eigenschappen van hun ideale vrouw mochten kiezen.

5.3 [Les femmes doivent] *Accepter de rester à la maison pour s'occuper de la famille*

De titel van dit onderdeel laat niet veel goeds vermoeden maar deze paternalistische ondertoon stak inderdaad vaak de kop op. In dit deel wordt er toegelicht hoe de ideale vrouw wordt omschreven door mannen die zowel bij de *hegemonic* als bij de *subordinated masculinities* kunnen worden onderverdeeld.

Eigenschap	Aantal keren gekozen
Trouw	5
Sociaal	4
Intellectueel	3
Lief	3
Bescheiden	1
Ontwikkeld/geschoold	1
Vrij	1

Figuur 4 Eigenschappen van de ideale vrouw

Loyaliteit staat op nummer een als belangrijkste eigenschap van een vrouw, gevolgd door sociaal en vlot in de omgang zijn. Een gedeelde derde plaats gaat naar intellectueel en lief. Verder werden bescheiden, ontwikkeld en vrij slechts één keer gekozen. Ook in dit onderdeel heb ik getracht de meningen van de mannen zo veel mogelijk ruimte te geven en ze pas achteraf te analyseren.

Voor Habib zijn de belangrijkste eigenschappen en de normen die hij voor zichzelf hanteert een vrij, trouw en sterk man te zijn. Zijn vrouw dient echter intelligent, sociaal en volwassen te zijn. Het verschil tussen mannen en vrouwen komt volgens hem voort uit zijn opvoeding en die is dan weer religieus en cultureel bepaald. Zijn vrouw moet accepteren dat ze thuis moet blijven en moet zorgen voor de familie. Dat is ook wat hij wil voor zijn vijf dochters. Ze moeten intelligent zijn en volwassen onafhankelijke vrouwen worden die bewust kiezen voor hun gezin. Dit heeft volgens hem niets met ongelijkheid te maken. Hij is er fier op dat hij in Tunesië leeft, sinds Bourguiba het land met de meest gelijke rechten voor mannen en vrouwen. Gelijkheid tussen mannen en vrouwen is een teken van ontwikkeling volgens hem. Het verschil tussen Tunesië en Libië is dat Ben Ali ook heeft geïnvesteerd in onderwijs zodat Tunesië een beter ontwikkelde bevolking heeft in vergelijking met Libië waar de luxueuze projecten van Kadhafi de bevolking op geen enkele manier hebben gediend.

Op mijn vraag of er specifieke woorden bestaan om een echte goede man te beschrijven stelt Habib het woord rojla voor. Het zou een lokale variant zijn van het Arabische rojlem en zowel van toepassing zijn op mannen als vrouwen. Habib wil dat zijn dochters rojla zijn en indien hij zonen had, zou hij voor hen hetzelfde willen. In tegenstelling tot rojla zijn er mensen die bouhali zijn; hij wijst naar Kafon achter de bar die luidkeels een liedje meebrult. Het is de hitsingel 'Gabi Gabi' van rapper Kafon en volgens Tupac een uiting van de frustraties bij de jeugd.

Dan is het de beurt aan Tupac. Hij heeft werkelijk geen goed woord over voor de Tunesische vrouwen. Volgens hem zijn ze materialistisch ingesteld en enkel uit op geld. "Quand tu es riche c'est bon pour les femmes, tout ce qu'elle veut c'est boire des cocktails, acheter des vêtements et des bijoux. Quand tu n'es pas riche, c'est déjà fini à l'avance." Dit frustriert de jongeman uitermate. Als ik vraag waarom hij er zo over denkt, haalt hij enkel zijn schouders op. Mogelijk gebruikt hij één enkele ervaring uit een niet zo ver verleden als referentiepunt.

Voor Fadi, een 47-jarige ambtenaar, moet een Tunesische man trouw, sterk en aardig zijn: trouw aan jezelf, aan je familie en aan je vaderland, punt uit. Voor vrouwen is de meest belangrijke eigenschap dat ze graag kinderen zien en voor een nageslacht willen zorgen. Daarnaast staan ook vriendelijkheid en trouw hoog aangeschreven bij hem. Ik vraag hem vanwaar deze verschillen komen en hij zegt dat ze afkomstig zijn uit zijn opvoeding, geloof en omgeving. Hij hoopt dat zijn dochters later lieve vrouwen worden die zijn naam voortzetten en trouw zijn aan zichzelf en aan hun man. Indien hij zonen had zou hij voor hen hetzelfde wensen en ze op dezelfde manier behandelen. Gelijkheid tussen mannen en vrouwen is belangrijk volgens Fadi. Zijn vrouw is onderwijzeres en ze heeft een heel onafhankelijke geest, zegt hij. Ze is intelligent en enkel zo kan ze de kinderen naar behoren opvoeden. Ik vraag hem of hij het dan een goede zaak vindt dat er tijdens de revolutie ook vele vrouwen op straat zijn gekomen. Maar hij fronst en stelt dat deelname aan de revolutie geen kwestie is van intelligentie. Wil dit dan zeggen dat een deelname aan het publieke leven niet weggelegd is voor vrouwen en bijvoorbeeld de daden van Khaoula Rachidi niet belangrijk zijn? Daar is hij het niet mee eens. Hij vindt Khaoula een heel goed symbool voor heel Tunesië omdat ze ook werkelijk iets heeft bereikt. Haar tegenreactie was een moedige daad van verzet tegen de extremisten. Op dat moment rinkelt zijn telefoon en merk ik dat het is ondertussen al bijna drie uur is. Dat verklaart waarom er naast de werkloze jeugd ook steeds meer mannen in kostuum toestromen in het café. De werkdag zit erop en ze komen even uitblazen en een koffie drinken. Nog steeds is er geen enkele vrouw te bespeuren. Fadi is klaar met bellen dus ik wil

even recapitulieren. “Dus u bent voor gelijke rechten maar tegen de revolutie. Denkt u dan niet dat er sinds de revolutie een dynamiek van verandering tussen beide geslachten op gang is gekomen?” .”Neen, die gelijkheid tussen mannen en vrouwen zit er bij onze generatie al in”, zegt hij, “dat is niets nieuws. Gelijkheid is lang geleden al bereikt en de revolutie was niets anders dan één groot spektakel. Een schijnvertoning die een enorm vertekend beeld in het buitenland heeft gecreëerd. Enkel Ben Ali zijn we kwijt maar we hebben niets in de plaats gekregen. Ik heb niet deelgenomen omdat ik wist dat er toch niets ging veranderen. Het is hier net dezelfde miserie als vijf jaar geleden.” Ik vraag hem of hij vertrouwen heeft in de jeugd om de toekomst van Tunesië te veranderen maar hij kijkt me vol ongeloof. “La jeunesse ne peut pas créer des changements parce que la misère est partout.” Hij voegt er nog aan toe dat de jeugd veel te modern is en zich met niets nuttigs bezighoudt.

De mening van de 22-jarige Lionel verschilt bijzonder hard van die van Fadi. De ideale vrouw is volgens hem lief en sociaal en verder maakt het voor hem allemaal niet zo veel uit. Voor hem hoeft een vrouw niet ambitieus of onafhankelijk te zijn zoals hij dat wil zijn. Dat hij er zo over denkt, linkt hij aan zijn religie. Het is een kwestie van voorkeur, hij ziet de mannelijke waarden eerder als een goede basis voor de verantwoordelijkheid binnen het gezin later. “Wederzijds respect is een goede basis en je moet weten wat je van de ander verwacht. Het is niet bedoeld als een vorm van discriminatie want in het onderwijs bijvoorbeeld zijn jongens en meisjes van jongs af aan gelijk.” Hij heeft er dus geen problemen mee als vrouwen zoals Khaoula het initiatief nemen? “Neen, absoluut niet”, zegt hij. Het openbaar leven is dus niet voorbehouden voor mannen? “Neen hoor, dat is het beeld dat jullie in Europa waarschijnlijk hebben van ons”. Ik vertel hem over de mediabelangstelling in België voor de lengte van de rokken en het Facebookevenement op 6 juni 2015 en ik vraag hem of hij deze discussies belangrijk vindt. “Voor ons is het nu eenmaal niet netjes voor vrouwen om zich buitenshuis te vertonen in een korte rok. Dat is iets religieus maar ook een kwestie van opvoeding. Het is een gewoonte en een uiting van respect.” Ik vraag hem of er dan niet meer vrijheid is sinds de revolutie en hij zegt van wel. Niet alleen voor vrouwen maar in het algemeen is Tunesië nu een vrij land. Dat is vooral in de media te zien en waarschijnlijk ook wel in de manier waarop jongeren zich vandaag kleden. De jeugd is wakker geschud maar de staat slaapt nog steeds verder en dat is het grote probleem, volgens Lionel. De gevolgen zijn niet te overzien. Terrorisme heeft een enorm grote impact gehad, zeker hier in Bardo. De stijgende werkloosheid moet worden aangepakt, dat is echt zeer dringend maar nu zelfs het toerisme verzwakt, ziet het er niet naar uit dat er verbetering op komst is. Er is een mentaliteitsverandering nodig bij de mensen aan de top die alleen maar

aan zichzelf denken. Lionel geeft toe dat hij ook steeds minder geeft om anderen omdat hij het zelf zo lastig heeft. Maar voor wie rijk is, kan het toch geen probleem zijn om ook eens aan de rest van het land te denken.

Meerdere mannen hebben geantwoord dat de eigenschappen van hun ideale vrouw dezelfde zijn als die van een ideale man. Toch zijn er slechts één of twee die bij het gebruiken van dit discours niet vervallen in discriminerende taal. Het steeds opnieuw benadrukken van de gelijkheid tussen mannen en vrouwen doet de geloofwaardigheid ervan gestaag afnemen. Mannelijkheid en vrouwelijkheid zijn constructies, in dit geval wel gefundeerde constructies die worden gesteund door een breed discours van gelijkheid. Zo worden mijn verdere vragen ook steeds opnieuw ontweken in vergelijkingen met landen waar vrouwen het veel slechter hebben volgens de Tunesiërs. Talloze keren verwijzen ze naar Saoedi-Arabië, Libië, et cetera om te bewijzen dat ze daar ver achterophinken tegenover het vrije Tunesië.

Daarnaast ben ik me ervan bewust dat de enige keer dat ik een lange broek en lange mouwen draag tot nu toe ook de enige keer is dat één van de jongens oppert dat een respectabele vrouw geen korte rokjes draagt. Dit doet opnieuw vragen rijzen over wat precies de invloed is van mijn persoon op dit onderzoek. Het zou bijzonder interessant zijn om een jongeman met exact dezelfde vragen op pad te sturen. De antwoorden zouden vrijwel zeker verschillen. Ook het feit dat ik geen woord versta van wat de mannen onderling zeggen, speelt een grote rol. Aan een Europese jongeman zullen ze ook een heel ander verhaal vertellen dan aan een *Tunisien*, aan een Saoedische vrouw of aan een salafist met een baard en een lang kleed. Tegenover mij zijn ze zo fier op hun uitzonderlijke positie, hun vooruitstrevende wetgeving die al jaren oud is en het feit dat vrouwen volgens hen exact dezelfde positie hebben in de maatschappij als mannen. Behalve de man die voor de staat werkt durft niemand zich openlijk uitspreken tegen de moderne jeugd omdat ik in hun ogen een product ben van die Westerse moderniteit. Ik ben deze interviews niet gaan afnemen in minirok maar op echt warme dagen draag ik een topje dat mijn schouders vrijlaat. Dan zijn de reacties op de lengte van de rok beduidend anders. Net dan blijkt het helemaal niet zo belangrijk te zijn wat hun toekomstige vrouw zal dragen als ze het huis verlaat.

Ze vertellen me exact wat ze denken dat ik wil horen. De mannelijke respondenten, zeker de mannen die ouder zijn dan ik, nemen aan dat ik alles geloof van wat ze zeggen. Maar hun mooie verhalen over gelijkheid tussen man en vrouw gaan er bij mij moeilijk in. De politieagent wil onafhankelijke, intellectuele dochters maar hij vindt het niet nodig dat ze later buitenshuis gaan werken. Jezelf ontplooiën als een onafhankelijke vrouw gaat waarschijnlijk bijzonder vlot zonder eigen inkomen. In Tunesië wordt op je identiteitskaart vermeld dat je

werkloos bent. Twee derden van de werklozen zijn vrouwen met een diploma. En zelfs deze officiële cijfers geven een vertekend beeld. Er zijn gevallen bekend van meisjes die bij de burgerlijke stand vragen om ‘werkloos’ te vermelden maar dit wordt geweigerd en er wordt gewoon ‘huisvrouw’ vermeld. Tijdens al mijn bezoeken aan de theesalons in Bardo heb ik twee meisjes gezien. Twee meisjes en helemaal geen vrouwen. Volgens de mannen gaan die niet op café omdat het er te vuil is. Volgens mij is het eerder uit gebrek aan vrije tijd want er moet iemand op de kinderen letten en voor het eten zorgen terwijl de mannen op café zitten. Ik heb geen idee hoe ze het rond krijgen, de vrouwen die hier wonen en werken. En ik begin steeds beter te begrijpen waarom ze van jongs af aan zulke hoge eisen stellen aan de mannen met wie ze omgaan. En dat doen ze echt wel, ze willen worden verwend als echte prinsessen, voor zo lang het duurt, want later wordt er van hen verwacht dat ze zichzelf helemaal wegcijferen in functie van hun gezin.

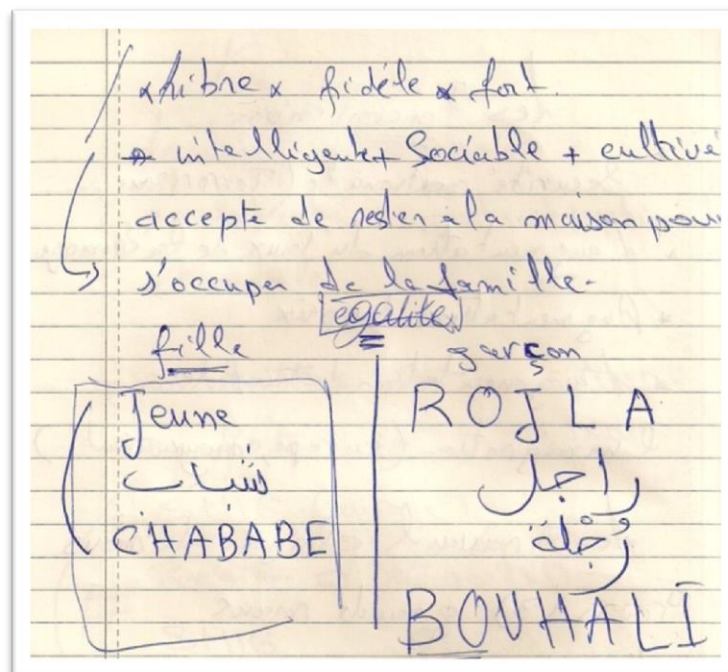
Dalia wijst me achteraf op het belang van het discours omtrent gendergelijkheid, een fijne laag vernis die je er met gemak afhaalt en een vermolmd constructie blootlegt. Dalia en ik huren allebei een kamer bij Khadja. In de armste wijken van Tunis doet Dalia onderzoek over mobiele telefonie. Dit is een ongelooflijk toeval aangezien mijn vorige masterproef handelde over mobiele telefonie in Ghana. Ik kon haar helpen met literatuur en zij mij met haar ervaringen in Egypte en Tunesië. Ze is pas onderzoeker geworden aan het *Institut de Recherche sur le Maghreb Contemporain*. En ze heeft honderd procent gelijk wanneer ze het heeft over het belang van het discours en het verschil met de realiteit. Het gaat om de manier waarop men inspeelt op wat ik zou willen horen. Het feit dat op dezelfde vragen verschillende antwoorden worden gegeven naar gelang van de kleding die ik draag, bijvoorbeeld; de sfeer die verschilt afhankelijk van waar ik mijn interviews heb afgenomen: zaken die ik onmogelijk kon voorzien maar waarmee ik rekening dien te houden bij de verwerking van mijn bronnen. Naast deze inzichten is er nog een andere ervaring die een bijzonder grote indruk heeft nagelaten.

Jena en ik zijn even oud, we studeren allebei, zij farmacie aan de Université Central; we hebben allebei al jaren een vriend waar we van houden en familie waar we gek op zijn. We lopen op de Avenue Bourguiba, hartje Centre-Ville als mijn nieuwe vriendin het idee krijgt om een selfie te nemen voor op Facebook, als herinnering aan onze fijne namiddag samen. Ik loop te vertellen en merk dat zij niet meer reageert.

Jena is tegengehouden door een politieagent. Hij vraagt haar paspoort. Ze toont het zonder te vragen waarom. Hij neemt het paspoort mee en daar staan we dan, te wachten. Ik in jeans en zij in haar niqab. En dat is meteen ook de reden waarom we daar staan. Even later keert er een vrouwelijke agente terug met haar paspoort en vraagt Jena om haar gsm. Ze moet alle foto's laten zien die erop staan. Dat zijn er bij een 22-jarig meisjes met een smartphone heel wat. Haar telefoon krijgt ze terug maar haar paspoort nog steeds niet. Jena blijft er bijzonder rustig onder en we praten over koetjes en kalfjes. De agente in het midden van de Avenue met haar paspoort en een kopie ervan terwijl ze in een walkietalkie spreekt. Zo staan we daar wel een kwartier lang zonder protesteren braaf af te wachten tot de agente de goedheid heeft om het paspoort terug te geven aan Jena. We wandelen rustig verder tot in een zijstraat waar de agenten ons niet kunnen horen. Jena zegt: "Eh bien, maintenant t'as vu la liberté tunisienne toi-même." Ik kan er niet over uit hoe kalm ze de hele tijd is gebleven. Maar dat is enkel schijn, zegt ze, binnenin maakt ze een rollercoaster van emoties mee: van heel bang tot kwaad, teleurgesteld en enorm triest. Ik heb gezien hoe ze werd getest, hoe de agente bleef wachten tot ze reageerde om haar te kunnen berispen. Dit gebeurt enkel en alleen omdat ze een niqab draagt, zegt ze. Het is haar al talloze keren overkomen en van haar vriendinnen weet ze dat knikken en vriendelijk blijven de enige optie is maar uiteindelijk ook geen garantie. Een keer werd ze opgepakt en wou de officier zijn klacht enkel intrekken indien ze haar niqab ter plaatste zou uittrekken. Ik vertel haar dat een politieman in België zijn job kan verliezen voor dergelijk gedrag. Maar deze behandeling is lang niet het ergste wat je kan overkomen. Als je het waagt tegen te strubbelen, schoppen en slaan ze je tot je geest gebroken is, vertelt ze. Ik vraag haar waarom ze dit nu eigenlijk doen. Het kan zijn omdat ik naast haar liep, een combinatie die de meeste Tunesiërs verdacht vinden; misschien dachten ze dat Jena mij in gevaar bracht. Mijn paspoort hebben ze niet gevraagd, ik werd zelfs niet aangesproken want ik ben blank en modern gekleed. Ze mogen dan wel hun best gedaan hebben om mij niet te schofferen, ik ben geschokt. Van waar komt deze verschrikkelijke houding bij de politie? Hoe komt het dat ze mensen die volgens hen te modern gekleed zijn nafluiten maar mensen die naar hun mening dan weer te conservatief gekleed zijn zo denigrerend te behandelen? Jena kan me geen antwoord bieden. Op momenten als deze wil ze niets liever dan op het eerste vliegtuig richting Duitsland stappen en naar haar verloofde gaan. Voor haar was dit alles veel beangstigender dan voor mij en ze is blij dat ik het nu met eigen ogen heb gezien heb. Dit is de manier van de politie om het hen zo beu te maken dat ze op den duur geen niqab meer zouden dragen. Het enige waar ze echter in slagen is meisjes en vrouwen de stuipen op het lijf te jagen en hen daarna zonder gevolg te moeten laten gaan indien ze geen reactie

geven. Van mijn kant is dit geen betoog ten voordele van de niqab maar een aanklacht tegen een natie die zogezegd de vrijheid promoot maar mensen door machtsmisbruik in een keurslijf probeert te dwingen.

Ik heb deze situatieschets, ondanks de persoonlijke inslag, bewust volledig overgenomen in dit werk. Het toont aan hoe er in Tunis een heel fijne lijn bestaat tussen wat aanvaardbaar is en wat niet. Toen ik later met Jena naar haar universiteit in hartje *centre-ville* ging en ze mij voorstelde aan haar studiegenoten vroegen die me van zodra zij was vertrokken waarom ik met 'zo iemand' optrok. Wat aanvaardbaar is in de Tunesische samenleving is een uniek gegeven. Er is een fijne lijn tussen té Westers en té islamistisch. Het eigenzinnige evenwicht is een sociaal construct met weinig ruimte voor uitzonderingen. Uit mijn ervaringen is gebleken dat er een soort van gulden middenweg bestaat voor vrouwen en dat deze door de hegemoniale mannelijkheid als ideaal wordt beschouwd. De dynamiek is in mijn ogen uitzonderlijk. Zo zie je bijvoorbeeld op de tram veel jongedames, met of zonder hoofddoek, met handschoenen aan. Dit zou door de invloed van het salafisme kunnen zijn en uit geloofsovertuiging, zoals bij Jena. Maar volgens Jena dragen de meeste jonge vrouwen de handschoenen enkel in de aanloop naar hun huwelijk. Bleke handen zijn een schoonheidsideaal voor bruidjes. Dit komt goed uit voor jonge vrouwen met smetvrees, grapt ze, maar het valt te vergelijken met een crashdieet net voor het huwelijk, alles om er perfect uit te zien op de grote dag.

Figuur 5 De ideale man/vrouw volgens Habib

In mijn werkschrift staat het zwart op wit te lezen: “*Accepter de rester à la maison pour s’occuper de la famille*”, dat is de taak van de vrouw. In tegenstelling tot mannen horen vrouwen volgens sommigen nog steeds enkel thuis in de private sfeer. De publieke ruimte blijft voorbehouden voor mannen, ongeacht of ze voldoen aan de normen van de heersende hegemoniale mannelijkheid of niet. Deze houding valt terug te koppelen naar het *bourguibisme* waarbij de familie als ziel van de Tunesische maatschappij wordt gezien en de interne verantwoordelijkheid voor het goede gezin bij de vrouw ligt. Op papier is gendergelijkheid bijzonder sterk, mede dankzij de *Code du Statut Personnel* van Bourguiba, maar in de praktijk zijn er heel wat zaken die aantonen wie de macht in handen heeft. De theoretische onderverdelingen van Johansson-Nogués komen overeen met bepaalde categorieën in het echte leven in Tunis. Zo zien we dat de *emphasized femininity* bestaat uit loyale en sociale hoogopgeleide vrouwen. Vrouwen die ervoor kiezen om een niqab te dragen vallen daarentegen meteen onder *devaluated femininity* in de ogen van de hegemoniale mannelijkheid. Hetzelfde geldt voor gescheiden vrouwen die ondanks hun sterke positie op wettelijk vlak toch worden gemarginaliseerd. De invloed van de *hegemonic masculinity* op het bestempelen van vrouwen kan dus niet worden ontkend. Een voorbeeld hiervan wordt uitgewerkt in het volgende onderdeel en heeft te maken met ongewenste intimiteiten in de publieke ruimte.

5.4 Eh eh gazelle! en andere lokroepen.

Social spaces are not blank and open for any body (sic.) to occupy. There is a connection between bodies and space, which is built, repeated and contested over time. While all can, in theory, enter, [...] [s]ome bodies are deemed as having the right to belong, while others are marked out as trespassers, who are, [...] out of place. (Puwar, 2004)

Aan de hand van dit citaat wil ik duidelijk maken dat ruimte vaak als genderneutraal wordt beschouwd. Maar de publieke ruimte is allerm minst genderneutraal en blijft politiek geladen. Het kloppende hart van de Tunesische wetgevende macht bevindt zich op wandelafstand van mijn verblijfplaats. *L’Assemblée des Représentants du Peuple* vergadert in het *Palais du Bardo* iets verderop.

Figuur 6 Palais du Bardo

Nog dichterbij huis zat *La Chambre des Adviseurs*. Tot januari 2014 maakte deze deel uit van het parlementair tweekamersysteem van Tunesië, samen met *La Chambre des Députés* die verderop in het Palais du Bardo naast het Bardo Museum is gevestigd. Sinds de grondwetsherziening in 2014 is dit systeem vervangen door één *Assemblée des Représentants du Peuple*. Aan het hoofd hiervan staat Mohamed Ennaceur, leider van de meerderheidspartij Nidaa Tounes.

Figuur 7 Voormalige Chambre des Adviseurs

Wat zich nu achter de muren van dit prachtige gebouw afspeelt, weet ik niet maar het wordt nog steeds streng bewaakt. Behalve de aanslag op het Bardo Museum verklaart ook de ligging van al deze overheidsgebouwen de massale aanwezigheid van de politie. ‘Aanwezigheid’ dient letterlijk te worden genomen want om de 50 m blokkeren ze met hun dienstvoertuigen het hele voetpad maar verder doen ze absoluut niets, tenzij intimiderend naar vrouwen kijken en hen nafluiten. De gebouwen zijn imposant en ze zijn omgeven door piekfijn onderhouden tuinen maar de politieaanwezigheid en het prikkeldraad doen de schoonheid verbleken. Het prikkeldraad ziet er afschuwelijk uit, er blijft heel veel afval tussen hangen. Als het druk is op straat ben ik bang om te struikelen en me te bezeren.

Figuur 8 Prikkelraad rondom het Palais du Bardo

In Bardo zijn er enorm veel *salons de thé* en cafés waar je dag in dag uit alleen mannen ziet. Mannen uit alle geledingen van de maatschappij en van alle leeftijden komen er samen om te palaveren. Waar ze het over hebben, weet ik niet. Maar als ik er als vrouw alleen voorbij wandel, vallen de gesprekken stil en draaien de hoofden zich tot ik uit het zicht verdwenen ben. Hetzelfde geldt voor de politie-eenheden die aan het Bardomuseum staan opgesteld. Er staan vijf politievoertuigen met telkens 4 agenten erbij die hele dagen observeren. De belangrijkste toeristische trekpleister van Tunis lijdt enorm onder de aanslag van IS op 18 maart 2015. Niet alleen hier maar ook in Hammamet, een prachtig kuststadje, voelen ze nu al dat het toeristisch seizoen bijzonder moeizaam op gang komt. De restaurants blijven leeg en de vrees voor een verloren zomerseizoen zit er goed in. Ik weet niet of de politie overal nadrukkelijk aanwezig is sinds de revolutie of sinds de aanslag op het Bardomuseum. Ik heb het gevoel dat ik constant in de gaten word gehouden; misschien is dit zo omdat ik een toerist ben. Ik raak niet gewend aan de aanwezigheid van wapens in het openbare leven.

Telkens ik door Bardo wandel, hoor ik dat mannen me van alle kanten nafluiten of naroeppen. De eerste dagen liep ik er met ogen open in want ik keek telkens op of om en ik moest meer dan eens luidop lachen met hun vertoning. Ook wanneer ik de cafés op de Avenue Habib Bourguiba binnenging was de ‘respons’ van het cafépubliek groot. In mijn logboek vond ik de volgende opmerkelijke notities die aan de basis liggen van dit onderdeel.

In Café du Tour Eiffel is er gelukkig airconditioning. In groepjes van 5 à 6 zitten er mannen koffie te drinken en een waterpijp te roken. Van alle kanten hoor ik “Eh eh gazelle!” en “How are you today?”. Ik wandel rustig door naar de bar en vraag aan de jongeman achter de bar of hij de patron is. Hij knikt dus ik begin aan mijn uitleg. Al snel wordt me duidelijk dat hij nauwelijks Frans begrijpt en hij verwijst me naar een tafeltje links van de bar, waar twee mannen van middelbare leeftijd ons gesprek meevolgen. Het zijn twee agenten: Habib, die het nut van een pseudoniem niet inziet en Ben Ali, een fan van de afgezette president. Ze lezen aandachtig mijn korte voorstelling en hebben meteen heel wat commentaar. Habib legt ook aan de jongeman achter de bar uit wat mijn onderzoek inhoudt. Er wordt heel wat heen en weer geroepen in het café en voor ik het weet, zit ik met een cola voor me nota's te nemen van wat Habib vertelt. Zes andere mannen om hem heen onderbreken beurtelings met hun bedenkingen en vragen. Degene die zich het meest mengen in de conversatie zijn Tupac, een werkloze van 26, en Kafon, de hyperactieve bartender. Door het lawaai in het café is de korte opname die ik maakte met mijn gsm totaal onbruikbaar. Wat

volgt is gebaseerd op mijn eigen aantekeningen en die van Habib die al na vijf minuten het schrift uit mijn handen trekt om zelf aantekeningen te maken. Wanneer ik achteraf nog opmerkingen bij zijn notities schrijf, kijkt hij me argwanend aan, alsof ik iets aan het wijzigen ben. Tijdens ons “groeps gesprek” benadrukt hij wel vijf keer dat hij zijn persoonlijke mening en visie die hij noteert. Telkens antwoord ik hem dat ik niet op zoek ben naar “de waarheid” maar naar verhalen en persoonlijke visies, waarna hij steevast goedkeurend knikt.

Ik kom terecht in Café Afrikana. Op het terras zitten enkel oudere mannen dus ik besluit mijn kans binnen te wagen. In tegenstelling tot Café Tour Eiffel is dit een heldere en mooie salon met typische blauwe tegeltjes aan de witgekalkte muren. Links tegen de muur onder een grote antieke spiegel zitten zes jonge mannen met een waterpijp. Ik versta geen woord van wat ze zeggen maar ze proberen mijn aandacht te trekken. Ik richt me eerst tot de barman om me voor te stellen en te vragen of ik zijn klanten enkele vragen mag stellen. Hij stemt meteen in. Ik draai me om en wandel op de jongens af. Plots worden ze stil: ze zijn het duidelijk gewend om te roepen wat ze maar willen zonder dat meisjes erop ingaan. Hun blik spreekt boekdelen. Ik vraag of iemand van hen Frans spreekt, ik voel me als een juf die voor een klas staat. Hun verbazing verdwijnt snel en de jongeman recht voor mij zet zijn zonnebril op en zegt dat hij heel goed Frans spreekt. Ik vraag of ze even tijd hebben en willen meewerken aan mijn onderzoek. “Pour vous toujours, belle dame” zegt de man met de zonnebril.

Dankzij dit soort opmerkingen was het ijs bijzonder snel gebroken in de mannen-café's. Ondanks het feit dat ik hun habitat binnendrong als buitenstaander was iedereen bijzonder meegaand. Hun opmerkingen in het Frans werden nooit schunnig en zorgden ervoor dat mijn stress verdween. Mijn ervaringen in de mannencafés, hoe beperkt ook, waren uitsluitend positief. Toch was dit niet genoeg om mijn wantrouwen tegenover de politiemannen op straat te overwinnen. Ze zouden een interessante bron van informatie kunnen zijn voor dit onderzoek maar hun wapens en strenge blik hielden mij tegen.

Ik ben verbazend snel gewend geraakt aan de manier waarop mannen zich gedragen op straat. Na een weekje Tunis noteerde ik het volgende in mijn logboek: “Als ik nu door de straten van Bardo wandel, lijkt het alsof mijn passage geen commentaar meer losweekt. Ik begin te denken dat ze hier aan mij gewend geraakt zijn.” Maar toen werd mij erop gewezen dat ik het waarschijnlijk niet meer opmerk. En inderdaad, als ik erop let, komt er nog evenveel commentaar en wel op exact dezelfde locaties. Tijdens mijn eerste uitje naar de Monoprix, een supermarkt op wandelafstand van waar ik verblijf, werd er gefloten, gezwaaid of

geroepen aan de bushaltes, bij de politieposten en als ik het grote kruispunt moest oversteken. En dertien dagen later is dat nog steeds het geval op dezelfde plaatsen. Ik merk het alleen niet meer op. Ik word niet lastiggevallen, ik voel mij ook niet aangevallen of gediscrimineerd want daar is meer voor nodig. Maar ik vind het frappant dat mijn onderbewustzijn vanzelf overschakelt naar een selectieve doofheid. Het nafluiten en naroeven op straat is voor mij een concreet bewijs van de manier waarop de hegemoniale mannelijkheid met succes deze vorm van mannelijkheid weet te installeren als zijnde *common sense*. De mannelijke staat is erin geslaagd de publieke ruimte in te vullen als een plaats waar de hegemoniale mannelijkheid zegeviert. De buurt rond het Bardomuseum is bezet door mannelijke politieagenten, een vertoning van wat men *hypermasculinity* zou kunnen noemen.

Toch dient men op te letten met zwart-wit denken en dit alles niet te overdrijven en te veralgemenen. Op het strand in Hammamet geniet een interessante mix van aanwezigen van zon, zee en strand: Britse toeristen, volledige families met inbegrip van de grootouders en ook groepjes jongeren. Dalia verbaast zich erover dat vrouwen in bikini en volledig gesluisde vrouwen op hetzelfde openbaar strand samen kunnen genieten. In Egypte zou dit voor wrevel of op zijn minst voor boze blikken zorgen, aan beide zijden. Hier vormt het geen probleem en ik kan zien dat ze geniet van deze omstandigheden. Dit is een van de redenen waarom ze zo enthousiast is over de Tunesische islam. In Tunesië spreken ze het woord ‘islam’ niet uit zoals in Egypte. Hier klinkt het als ‘islem’, veel zachter en mooier volgens Dalia.

Al eerder vertelde Dalia me dat het in Tunis vrij aanvaard is om mensen op straat te ontmoeten. Onderzoek in bijvoorbeeld Egypte zou op een andere manier moeten worden aangepakt. Daar is het *not done* om zomaar mensen aan te spreken en als vrouw is het al helemaal ongehoord. De conservatieve koers die ze daar sinds de revolutie aanhouden, boezemt haar veel angst in. Maar hier in Tunis is de nieuwsgierigheid van de mensen veel groter dan het wantrouwen tegenover buitenstaanders. Dit geldt jammer genoeg enkel voor de gewone man en vrouw in de straat en niet voor mannen en vrouwen in uniform. Zij vertrouwen niets of niemand en dat hebben Jena en ik mogen ondervinden. Iemand met een veiligheidsfunctie kan zich in Tunis zowat alles permitteren, zoveel is zeker.

Zo werd ik tegengehouden door de security van het gebouw van *L'Assemblée des Représentants du Peuple*. Ik had die avond enkel foto's genomen van de Tunesische vlag bovenop de ingangspoort. Ik kon meteen een vijftal foto's van de vlag laten zien en benadrukte dat het mij te doen was om het mooie avondlicht. Gelukkig werd mijn fototoestel niet doorzocht zoals bij Jena. Tijdens de eerste dagen van mijn verblijf heb ik veel foto's genomen van alles wat ik zag, ook van overheidsgebouwen wegens de constructies in prikkeldraad. Dit is blijkbaar verboden. Tot zo ver de veelbesproken Tunesische vrijheid.

Figuur 9 Voormalige Chambre des Adviseurs bij zonsondergang

In het buitenland wordt Tunesië beschouwd als het meest vooruitstrevende Arabische land op het gebied van gendergelijkheid.

Article 46 de la Constitution Tunisienne: L'État s'engage à protéger les droits acquis de la femme et veille à les consolider et les promouvoir. L'État garantit l'égalité des chances entre l'homme et la femme pour l'accès aux diverses responsabilités et dans tous les domaines. L'État s'emploie à consacrer la parité entre la femme et l'homme dans les assemblées élues. L'État prend les mesures nécessaires en vue d'éliminer la violence contre la femme.

Toch vertoont de vooruitstrevende wetgeving nog heel wat hiaten, op papier en al zeker in de praktijk. Een voorbeeld hiervan staat momenteel hoog op de agenda van Amnesty International in het kader van hun ‘*My Body My Rights*’ campagne (2015):

“A combination of archaic laws, ineffective policing and ingrained gender stereotypes make it difficult for women to seek justice for crimes committed against them and sometimes they are even prosecuted as criminals.” (Said Boumedouha, 2015)

De Tunesische wet houdt verkrachters een hand boven het hoofd: door met hun slachtoffer van jonger dan 20 jaar te trouwen kunnen ze niet meer worden vervolgd voor hun misdaad. Verkrachting binnen het huwelijk bestaat niet. Homo’s, lesbiennes, biseksuelen, transgenders en prostituees die aangeven dat ze werden mishandeld, hebben meer kans op vervolging dan de daders zelf. In sommige gevallen zijn die daders politieagenten...

In haar ‘*Masculinities*’ zegt Connell in dit verband: *“A structure of inequality on this scale, involving a massive dispossession of social resources, is hard to imagine without violence. It is, overwhelmingly, the dominant gender who hold and use the means of violence... many members of the privileged group use violence to sustain their dominance.”* (Connell, 2006) In Tunesië zijn slachtoffers van seksueel of familiaal geweld even bang van de politie als van hun aanvallers. De wetgeving inzake onfatsoenlijkheid wordt door de politie veelvuldig gebruikt om slachtoffers de schuld te geven van wat hen is overkomen en om hen te straffen (Amnesty, 2015). In de pers blijven ook na de revolutie artikelen verschijnen over gevallen van machtsmisbruik en over het intimideren en verkrachten van vrouwen door politiemannen (Marks, 2013).

“Intimidation of woman ranges across the spectrum from wolf-whistling in the street, to office harassment, to rape and domestic assault, to murder by a woman’s patriarchal ‘owner’, such as a separated husband. ... Most men do not attack or harass women; but those who do are unlikely to think themselves deviant. On the contrary, they usually feel they are entirely justified, that they are exercising a right. They are authorized by an ideology of supremacy.” (Connell, 2006)

De Tunesische revolutie van 2011 is een kantelmoment geweest en er werd meer ruimte gecreëerd voor vrouwen- en mensenrechten, zeker op constitutioneel vlak. Vooruitstrevende visies over de rol van de vrouw binnen de maatschappij mogen vrij worden verkondigd. Maar in de realiteit verandert dit weinig aan de vooroordelen over gescheiden vrouwen, alleenstaande moeders en LGBTQ, aan de tolerantie wat betreft huiselijk geweld en

aan allerlei vormen van discriminatie. Deze vooroordelen en taboes heersen al decennia lang in deze mannelijke staat en zullen niet zomaar uit de publieke opinie verdwijnen. (Marks, 2013). In Tunesië is de islam de officiële godsdienst en op basis hiervan zijn zowel mannelijke als vrouwelijke *same-sex* relaties illegaal en strafbaar. De openbare ruimte is er kenmerkend mannelijk en de heteronormativiteit is er vanzelfsprekend. Er is geen georganiseerde LGBTQ-beweging en vragen over dit thema zijn uit den boze.

5.5 Wat ‘het Westen’ hoort en ziet

“In Europa zijn er vele landen die tegen Tunesië zijn: Frankrijk, Duitsland, Italië enzovoort. Ze moeten van ons niet weten” zegt Habib. Als ik vraag waarom dat zo is, stelt hij het terrorisme hiervoor verantwoordelijk. “Sinds 9/11 vindt men in Europa dat elke moslim een terrorist is en dat is de fout van de media. Jij hebt waarschijnlijk nog nooit iets op het nieuws gehoord over de gelijkheid tussen mannen en vrouwen in Tunesië?” vraagt hij. Ik antwoord van wel maar leg hem uit dat ik meer toegang heb tot verschillende informatiebronnen dan de gemiddelde Belg. “Het interesseert de meesten waarschijnlijk ook niet” stelt hij vast.

In dit deel wordt besproken hoe internationale relaties onderhevig zijn aan genderconstructies en hoe ze deze mee vorm geven. Het volgende uittreksel uit mijn veldwerknootities wordt vermeld naar aanleiding van de secundaire literatuur met betrekking tot het discours in de Westerse media omtrent Arabische mannelijkheid (Amar, 2011; Bilgic, 2015).

Ik zag mijn gastvrouw Khadja het Facebook evenement over de internationale dag van de minirok delen. Ze vertelt me dat ze vroeger ook minirokjes en shorts heeft gedragen. Vorige week had ze nog een logé die enkel korte shortjes meehad en dat vond ze helemaal niet erg. Maar zelf draagt ze zulke dingen niet meer. Ik vraag haar waarom en ze haalt haar schouders op. Ze is uit die fase, zegt ze, sinds ze moeder is. Al heeft ze er nog wel de benen voor, grapt ze.

Figuur 10 Profielfoto van het Facebookevenement Internationale Dag van de Minirok

In de Vlaamse media werd dit evenement en de daarbij horende betoging in Tunis op 6 juni uitgebreid aangekondigd in de dagen voor mijn vertrek. In de kranten stonden titels als ‘Draag een minirok op 6 juni’ (KM, 2015), ‘Vrouwen protesteren met minirokdag tegen Facebookgroep van ‘echte mannen’ en op ook op Studio Brussel en Radio 1 riep men op tot het dragen van een minirok als protest. Op BBC sprak men zelfs over ‘*The battle between the veil and the miniskirt*’ (Doyle, 2015). Het was een reactie op een Facebookgroep van Algerijnse islamisten genaamd “*Be a man, don’t let your women out in revealing clothes*”. De pagina werd ondertussen van het internet gehaald, de kern van hun betoog bestond uit foto’s van mannen die pronkten met hun gesluisde vrouw. Uit solidariteit met de Algerijnse vrouwen bedacht men in Tunesië deze betoging tegen de Algerijnse campagne. Ik was in Tunis op 6 juni en ik heb bijzonder weinig vrouwen in minirok gezien. Hoe hard deze campagne ook werd gepromoot in het buitenland, in Tunis zelf had ze maar weinig respons. Vrouwen bepalen er immers zelf wat ze dragen. Wat zij netjes en mooi vinden, met of zonder hoofddoek, met of zonder make-up, het maakt allemaal niet zo veel uit, als ze maar goed voor de dag komen.

Net als de openbare ruimte in Tunis is ook de internationale ruimte gegenderd en een weerspiegeling van de idealen en de ideologie van de sociale groep wiens hegemonie globaal wordt aanvaard. In het ‘moderne Westen’ is de sociale groep met de meeste macht een groep van blanke, heteroseksuele en seculiere mannelijke middenklassers.

Het beeld van de arme onderdrukte moslimvrouwen tegenover de strijdlustige Tunesische mannen past perfect binnen het discours van het cultuurdenken. Zo wordt het beeld van ‘de ander’ in stand gehouden, ondanks de mondialisering die wordt gekenmerkt door talloze communicatie-mogelijkheden en grootschalige migratie. De aandacht voor de internationale dag van de minirok toont aan dat de echte problemen in Tunesië niet *catchy* genoeg worden bevonden maar dit soort fait divers wel. Met hun gejuich om de overwinning van de seculieren op de islamisten gaan vele Westerse media voorbij aan het feit dat er ondanks het anti-islamistische discours een coalitie dient te worden gevormd binnen de nieuwe democratie. Ennahda zal opnieuw klaar staan als Nidaa Tounes er niet in slaagt om het democratisch pluralisme te respecteren en de economie nieuw leven in te blazen. (Debuysere, 2015)

6. Discussie en conclusie

Deze masterproef is tot stand gekomen op basis van een exploratief onderzoek naar mannelijkheid en genderconstructies in Tunis. Bijgevolg is het niet mogelijk om een afgelijnde definitie te geven van de ideale man in postrevolutionair Tunesië. Op basis van veldwerk en secundaire literatuur heb ik een antwoord gezocht op de vraag wat hegemoniale mannelijkheid vandaag inhoudt en hoe deze tot stand is gekomen. Het resultaat is geen eenduidig antwoord maar wel een beter inzicht in de dynamiek tussen mannen en vrouwen binnen de Tunesische maatschappij en in de historische wortels van deze sociale constructies. Mijn nieuwsgierigheid naar en interesse in de oorsprong van bepaalde stereotypes hebben mij op bijzonder mooie plaatsen gebracht waar ik vele boeiende mensen heb ontmoet. Het welslagen van dit exploratief onderzoek hing volledig af van mijn eigen ervaringen in Tunis. De neerslag hiervan krijgt daarom een belangrijke plaats in het laatste hoofdstuk van deze masterproef. Wat ik heb geleerd over de manier waarop de actuele genderconstructies zijn ontstaan, wordt hierna kort samengevat en bediscussieerd.

Het is niet zo dat er sinds de Tunesische Revolutie van Vrijheid en Waardigheid in 2011 uit het niets een volledig nieuwe nationale identiteit werd opgebouwd. Er zijn wel degelijk nieuwe elementen die hun weerslag hebben gevonden in de nieuwe democratische structuur en de vernieuwde grondwet. Maar de politiek wordt nog steeds beheerst door de oude garde die de jonge Tunesische bevolking en haar belangen niet vertegenwoordigt. Het opmerkelijkste verschil met vroeger is dat de huidige regering via democratische verkiezingen aan de macht is gekomen.

Op het gebied van genderconstructies vormen de oude basiselementen nog steeds de grondslag van de sociale realiteit. De manier waarop mannelijkheid en vrouwelijkheid worden ingevuld in Tunesië is nog altijd gebaseerd op culturele tradities en religie. Het gezin is de hoeksteen van de maatschappij en het gezinshoofd is een sterke vrije man die trouw is aan zichzelf, aan zijn vrouw en aan zijn vaderland. De invloed van Habib Bourguiba, zijn *Code du Statut Personnel* en zijn open blik naar het Westen hebben een grote rol gespeeld voor de Tunesische situatie vandaag. De manier waarop genderrollen binnen de Tunesische samenleving zijn opgebouwd kan worden gezien als een evenwichtige mix tussen de Arabisch islamitische identiteit, de *Tunisianité* van Bourguiba en het moderne revolutionaire verleden. Dit laatste vertaalt zich in een sterk sociaal bewustzijn maar niet in politiek engagement want ook het huidige politieke bestel heeft het vertrouwen van de burger niet.

Volgens de meeste mannen die ik heb ontmoet in Tunis zijn mannen en vrouwen gelijk in Tunesië. De gendergelijke wetgeving die er kwam dankzij Bourguiba maakt het land uniek in de regio. Dit is het dominante discours in de samenleving dat via mijn exploratief onderzoek werd blootgelegd. Dit gedachtengoed leeft niet alleen bij de jeugd maar bij mensen van alle leeftijdscategorieën en over de sociale klassen heen. Enkelingen voegen hieraan toe dat vrouwen positief worden gediscrimineerd in het bedrijfsleven en in de wetgeving op echtscheiding en alimentatieregeling. Uit mijn ervaringen ter plaatse blijkt dat de wetgeving sterk verschilt van de realiteit. De revolutie van 2011 heeft geen spectaculair effect gehad op de positie van de man en de vrouw binnen de samenleving. De jonge bevolking is te vinden voor emancipatie maar bij de overheid gebruikt de oudere, behoudsgezinde generatie de *Code du Statut Personnel* als instrument om de vrouw binnenshuis te houden. Zo blijft de verantwoordelijkheid van een vrouw voor haar gezin tot op de dag van vandaag van groter belang dan zelfontplooiing. De familie is wel degelijk de spil van de Tunesische maatschappij zoals dit in alle islamitische samenlevingen het geval is

Toch vallen deze genderconstructies niet te herleiden tot een gevolg van louter religie, cultuur en traditie want ze zijn ook onderhevig aan globale fenomenen. De manier waarop de Arabische mannelijkheid in het Westen wordt gepercipieerd is niet neutraal. De Westerse kijk op het Midden-Oosten betreft een statische visie. Met deze masterproef wil ik aantonen dat interacties tussen mannen en vrouwen en tussen verschillende samenlevingen niet gender-neutraal zijn. Zelfs de ruimte waarin deze interacties zich afspelen, is niet neutraal en men dient zich hiervan bewust te zijn bij het analyseren van ‘de ander’ en van zichzelf.

Het Tunesische volk heeft *agency*, zoveel is duidelijk na de massamobilisaties en het succes van het sociaal verzet. Het is niet omdat de jeugd vandaag wantrouwen koestert tegenover de politieke leiders dat dit zo blijft. In de toekomst zal de oude generatie politiciers immers van het toneel verdwijnen en plaats maken voor de nieuwe lichtung.

Doorheen mijn onderzoek heb ik tal van nieuwe mogelijke pistes ontdekt binnen deze thematiek. Vooral onderzoek gebaseerd op andere methodologieën, zoals bijvoorbeeld discoursanalyse en *life histories*, kunnen een meerwaarde bieden aan dit studieveld. Ook het belang van muziek zou in deze context verder kunnen worden uitgewerkt. Ik heb veel bijgeleerd over de grote mentaliteitsverschillen tussen jongeren op basis van welke muziek ze mij hebben aanbevolen. Het feit dat FM Mosaïque een Top Occidental en een Top Oriental uitzendt is veelzeggend. Jammer genoeg was er geen ruimte om hier dieper op in te gaan in deze masterproef.

De mensen die ik in Tunis heb ontmoet, zijn slechts een fractie van een zeer grote heterogene bevolking. Mijn veldwerk heeft zich beperkt tot één wijk in een miljoenenstad waar de omstandigheden sterk verschillen van wijk tot wijk. In Tunesië is er bovendien een zeer groot contrast tussen het industriële noorden en het agrarische zuiden van het land; de investeringen en het toerisme betreffen alleen de hoofdstad en de kustgebieden, de rest van het land wordt door de regering vergeten. De hogere werkloosheidscijfers die dit kern-periferiebeleid daar tot gevolg heeft, zinderen door in de lokale visie op hegemoniale mannelijkheid.

Met deze masterproef hoop ik de vergaarde informatie en de leerrijke situaties op een duidelijke manier over te brengen op een groter publiek. Deze zoektocht naar mannelijkheid in postrevolutionair Tunesië is een kleine bijdrage aan de *masculinity studies* en mogelijk de aanzet tot het verder uitdiepen van de gender-problematiek vanuit dit oogpunt.

7. Bibliografie

- Abbassi, D. (2005). *Entre Bourguiba et Hannibal: Identité Tunisienne et Histoire depuis l'Indépendance*. Parijs: Karthala éditions.
- Abbassi, D. (2009). *Quand la Tunisie s' invente: entre Orient et Occident, des imaginaires politiques*. Parijs: Autrement.
- Adichie, C. N. (2014). *We Should All Be Feminists*. New York: Harpercollins Publishers.
- Amar, P. (2011). Middle East Masculinity Studies: Discourses of "Men in Crisis", Industries of Gender in Revolution. *Journal of Middle East Women's Studies*, 36-70.
- Amnesty. (2015, november 25). *Tunisia: Rapists given a way out while their victims are blamed and punished*. Opgehaald van Amnesty International: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2015/11/tunisia-rapists-given-a-way-out-while-their-victims-are-blamed-and-punished/>
- Ayeb, H. (2011). Social and Political Geography of the Tunisian Revolution: The Alfa Grass Revolution. *Review of African Political Economy*, 467-479.
- Ayeb, H. (Regisseur). (2013). *Gabes Labess* [Film].
- Ayeb, H., & Bush, R. (Regisseurs). (2014). *Fellahin* [Film].
- Beasley, C. (2008). Rethinking Hegemonic Masculinity in a Globalizing World. *Men and Masculinities*, 86-103.
- Bilgic, A. (2015). Hybrid Hegemonic Masculinity of the EU before and after the Arab Spring: A Gender Analysis of Euro-Mediterranean Security Relations. *Mediterranean Politics*, 1-20.
- Boughedir, F. (Regisseur). (1990). *Halfaouine: Boy of the Terraces* [Film].
- Breisnes, I., Eide, I., & Connell, R. (2004). *Rôles masculins, masculinité et violence : perspectives d'une culture de paix*. Unesco.
- Carrigan, T., Connell, B., & Lee, J. (1985). Toward a New Sociology of Masculinity. *Theory and Society*, 551-604.

- Cerwonka, A., & Malkki, L. (2008). *Improvising theory: Process and temporality in ethnographic fieldwork*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cohen, R. (2011, Januari 24). Facebook and Arab Dignity. *New York Times*.
- Connell, R. (2006). *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- Connell, R. (2014). Margin Becoming Centre: For a World-centred Rethinking of Masculinities. *NORMA: International Journal for Masculinity Studies*, 217-231.
- Connell, R., & Messerschmidt, J. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking the concept. *Gender & Society*, 829-859.
- Debuysere, L. (2015). De electorale winst voor de seculieren in Tunesië: een stap vooruit of een stap terug. *Vrede*, 34-36.
- Doyle, E. (2015, mei 30). *The battle between the veil and the miniskirt*. Opgehaald van BBC News: <http://www.bbc.com/news/blogs-trending-32932003>
- Fahim, K. (2011, Januari 22). Slap to a Man's Pride Set Off Tumult in Tunisia. *The New York Times*.
- Gana, N. (2013). *The Making of the Tunisian Revolution: Contexts, Architects, Prospects*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd.
- Ghannam, F. (2013). *Live and Die Like a Man: Gender Dynamics in Urban Egypt*. Stanford University Press.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks*. New York: International Publishers.
- Hesketh, C., & Morton, A. (2014). Spaces of Uneven Development and Class Struggle in Bolivia: Transformation or Transformismo? *Antipode*, 149-169.
- Johansson-Nogués, E. (2013). Gendering the Arab Spring? Rights and (in)security of Tunisian, Egyptian and Libyan women. *Security Dialogue*, 393-409.
- Kimmel, M. (1993). Invisible Masculinity. *Society*, 28-35.
- KM. (2015, juni 1). *Draag een minirok op 6 juni*. Opgehaald van De Standaard: http://www.standaard.be/cnt/dmf20150601_01708166

- Marks, M. (2013). Women's Rights before and after the Revolution. In N. Gana, *The Making of the Tunisian Revolution: Contexts, Architects and Prospects* (pp. 224-251). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Morton, A. (2010). The Continuum of Pasive Revolution. *Capital & Class*, 315-342.
- Newell, S. (2009). Postcolonial Masculinities and the Politics of Visibility. *Journal of Postcolonial Writing*, 243-250.
- Noyon, J. (2003). *Islam, Politics and Pluralism. Theory and Practice in Turkey, Jordan, Tunisia and Algeria*. Londen: The Royal Institute of International Affairs.
- Puwar, N. (2004). *Space Invaders: Race, Gender and Bodies Out of Place*. Oxford: Berg.
- Sadiki, L. (2015). *Routledge Handbook of the Arab Spring*. New York: Routledge.
- Scott, J. (1985). Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review*, 1053-1075.
- Tamimi, A. (2001). *Rachid Ghannouchi: A Democrat within Islamism*. New York: Oxford University Press.
- Tosh, J. (2004). Hegemonic Masculinity and the History of Gender. In K. H. Stefan Dudink, *Masculinities in Politics and War: Gendering Modern History* (pp. 41-58). Manchester: Manchester University Press.
- UNESCO. (1995). Déclaration de l'UNESCO sur la contribution des femmes à une culture de paix.
- Yuval-Davis, N. (1998). *Gender and Nation*. Londen: Sage.
- Zemni, S. (2014). The Extraordinary Politics of the Tunisian Revolution: The Process of Constitution Making. *Mediterranean Politics*, 1-17.
- Zemni, S., De Smet, B., & Bogaert, K. (2013). De Arabische Revolutie twee jaar later. In S. Zemni, *Het Midden-Oosten: The times they are a-changin* (pp. 305-317). Berchem: EPO.

Document de consentement éclairé

TITRE DU PROJET L'homme idéal man, étude qualitative des perceptions des idéaux et standards de la masculinité de la jeunesse à Tunis.

Vous êtes invité à participer à une étude recherche pour examiner la masculinité à Tunis. Veuillez prendre tout le temps dont vous avez besoin pour discuter l'étude avec votre famille et vos amis, ou avec tout autre personne de votre choix. La décision de joindre oui ou non est la vôtre. Dans cette étude recherché j'examine l'influence de la révolution de l'année 2011 sur les idéaux concernant le sexe masculin.

Si vous décidez de participer vous êtes demandé à faire une interview en profondeur qui prendra au moins deux heures, avec la possibilité de la faire en plusieurs jours. Vous pouvez cesser de participer à tout moment. Il n'y a pas de bénéfices liés à la participation à cette recherche académique et elle n'implique aucun risque du tout et ne portera pas atteinte à votre standing ou à votre réputation.

J'entreprendrai les démarches suivantes afin de garder les renseignements vous concernant confidentiels et afin de les protéger contre la divulgation non autorisée, la modification interdite ou les dommages: les enregistrements seront conservés uniquement sur des ordinateurs exigeant un code. Les seules personnes ayant accès à ces fichiers sont directement impliquées à la recherche et liées à l'Université de Gand, comme mon promoteur. Des citations directes seront utilisées mais sans qu'elles pourront être liées à un individu spécifique.

La participation à cette étude est volontaire. Vous avez le droit de ne pas participer du tout ou de quitter l'étude à tout moment. Décider de ne pas participer ou choisir de quitter l'étude n'entraînera pas de sanction et ne vous endommagera pas. Si vous abandonnez tôt, la raison de votre abandon vous est demandée, sans obligation mais uniquement afin de perfectionner ma stratégie de recherche.

Vous pouvez m'envoyer du courrier électronique à l'adresse verstraetenmarie.tun@gmail.com si vous avez des questions concernant l'étude ou tout problème qui se pose ou si vous pensez qu'une chose inhabituelle ou inattendue se présente. Si vous avez des questions ou des préoccupations concernant vos droits en tant que participant vous pouvez contacter mon conseiller Professeur Docteur Sami Zemni.

Pseudonyme, age, date et lieu

Informed Consent Document

PROJECT TITLE The ideal man , qualitative study of the perceptions of masculinity ideals and standards by youth in Tunis.

You are invited to participate in a research study to look at masculinity in Tunis. Please take whatever time you need to discuss the study with your family and friends, or anyone else you wish to. The decision to join, or not to join, is up to you. In this research study, I am investigating the influence of the revolution of 2011 on the ideals about the male gender.

If you decide to participate you will be asked to do an in-depth interview, this will take you at least two hours. With the possibility to do this over several days. You can stop participating at any time. There are no benefits from participating in this academic research and this study involves absolutely no risks and won't affect your standing or reputation in any way.

I will take the following steps to keep information about you confidential, and to protect it from unauthorized disclosure, tampering, or damage: the recordings are kept solely on my password required computers. The only ones who have access to these files are directly involved with the research and linked to Ghent University such as my promotor. There will be used direct quotes but these won't be able to be traced to an individual. Subjects won't receive any compensation for participating.

Participation in this study is voluntary. You have the right not to participate at all or to leave the study at any time. Deciding not to participate or choosing to leave the study will not result in any penalty, and it will not harm you. When you withdraw early you will be asked what the reason is for your withdrawal, this is no obligation but in order to improve my research strategy.

You can email me at verstraetenmarie.tun@gmail.com if you have questions about the study or any problems occur or think that something unusual or unexpected is happening. If you have any questions or concerns about your rights as a research participant you can contact my advisor Prof. Dr. Sami Zemni.

Pseudonym, age, date and place

Pseudoniemenlijst

Hannibal
Nero
Augustus
Ceasar
Mel Gibson
Ayrton Senna
Bob Marley
Michael Jordan
Che Guevara
Rambo
Brad Pitt
Ronaldo
Michael Jackson
David Beckham
Johnny Depp
Lance Armstrong
Jason Statham
Justin Timberlake
Tom Cruise
Jay-Z
Eddie Murphy
Tiger Woods
Bono
Arnold Schwarzenegger
Freddie Mercury
Diego Maradona
Barack Obama
Pele
Lionel Messi
Michael Schumacher
Clint Eastwood
Usain Bolt
Leonardo Di Caprio
Vladimir Putin
Roger Federer
Bill Gates
Francois Hollande
Bill Clinton
Muhammed Ali